

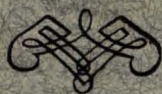
K 51

A ZIRCI
NÉMET NYELVJÁRÁS
HANGTANA

IRTA
NEUHAUSER FRIGYES

KEGYESRENDI TANÁR.

dr.

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.

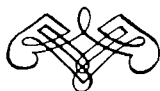
1927.

A ZIRCI
NÉMET NYELVJÁRÁS
HANGTANA

IRTA

NEUHAUSER FRIGYES

KEGYESRENDI TANÁR.

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.

1927.

1763
801
N 70

39.976

BEVEZETÉS.

1. §. A község története.¹

Zirc Veszprém vármegyében a zirci járás déli részében fekszik. Lakóinak száma körülbelül 2700. Foglalkozásra nézve legtöbben vannak az ácsok, kőművesek, azután egyéb iparosok: szabók, cipészek, lakatosok, asztalosok stb. és kigazdák. A lakosság zömét a kőművesek, ácsok és a földművesek teszik.

Zirc a ciszterciek betelepítése előtt királyi birtok volt. I. Endre, mikor Bélával szemben a Tiszánál csatát veszített, Mosonyig menekült, onnan «zirci» birtokára hozták s innen vitték Tihanyba, ahol most is nyugszik. III. Béla mint királyi birtokot adományozta a cisztercieknek 1182-ben Zircet. Ettől kezdve lassan kifejlődött s kb. 350 év múlva, a mohácsi vész idején, városka (oppidum) volt.

A mohácsi vész után Zircnek is viszontagságos története van. Zápolya János és Ferdinánd is eladományozzák világiaknak az apátsági birtokokat. Így jutnak More László (1533), Bakics Pál (1536), Podmaniczky János és Rafael (1538) Zirc birtokába. E zavaros időkben a lakosság száma nagyon megcsappant. 1536-ban már csak kilenc porta van négy szegénnyel. 1552-ben a török Veszprémet is elfoglalja. Ettől kezdve a török Zircet is pusztítja, úgy hogy már csak két porta maradt meg. 1559-ből való feljegyzés szerint a török ásóval és kapával kényszeríti Zircre az elfogott jobbágyokat, de nem tudni, mit akar ott, felásatni a régi város helyét, vagy újat alapítani? Tehát akkor már egészen elpusztult a helység, desertum volt.

Az apátság ezután kommandátorok kezére kerül. Ezeknek

¹ Az adatok a zirci apátsági levéltárból és a *Historia Monasterii Zircensis*-ből valók. A levéltári adatok megszerzésében nagy segítségemre volt dr. Horváth Konstantin ciszt. r. teol. tanár úr, amiért neki hálás köszönetet mondok.

peres harcai Zircet nem érintik. Itt desertum volt; újjáalapítására a zavaros időkben gondolni sem lehetett. 1659-ben br. Héderváry János kanonok a lilienfeldi apátság javára lemond a zirci apátságról. Ettől kezdve érezhető az osztrák hatás. A lilienfeldi apátság tesz kísérleteket a telepítésre, de ez komolyabban csak akkor indul meg, amikor I. Lipót Ujfalussy Mártont kinevezi zirci apáttá, aki 1665-ben ideiglenes székhelyére, Pápára jön, ahonnan az apátságát újjászervezni akarja. Zircet azonban nem sikerült új életre kelteni, sőt maga Ujfalussy is egy utazása alkalmából gyilkosságnak esett áldozattul (1678).

A mai Zirc akkor kezdődik, amikor a zirci apátság Heinrichau alá kerül. 1701-ben indul el két cisztercita kocsin Pápára, néhány szegény német kíséretében: *Prosecuti in comitiva quorundem pauperum Germanorum sortem forte meliorem quaerentium usque Papa Oppidum.*¹ Mivel Zirc még pusztaság, ideiglenesen Pápán telepednek meg. 1702-ben megnézik a mai Zirc helyét és 13 házacskát építenek. Az így megindult telepítést egy időre megakasztja a Rákóczi-felkelés. A szatmári béke után azonban újult erővel indult meg. 1718-ban megkötik az apátság az első szerződést a jobbágyakkal, akik Zircet fel fogják építeni. A telepítés jó úton haladt, a lakosság száma gyarapodott, úgy hogy 1745-ben újabb házépítésre volt szükség: *Crescente Ecclesia crevit et incolarum numerus Zirczii cum varii adventantes habitacula desiderarent, indultum est ipsis aliquam partem Sylvae ad occidentalem plagam exstirpare, qua excisa sibi domos extruere nitentur, brevi temporis intervallo 11 domos erigentes.*²

A legérdekesebb kérdés, honnan jöttek a telepések? Az elsők mindenesetre Heinrichauból, de azonkívül igen sok helyről, amint a magyarországi telepítéseknél általában történni szokott, hogy a telepések különböző helyekről valók. Pontos feljegyzések nincsenek, de a legrégebbi anyakönyvekben (1720—1750) található megjegyzésekben a következő helyek szerepelnek: Heinrichau, Hollenbach, Landshut (esetleg Landsblut), Iglau, Koburg, Thüringen, Hartkirchen (?), Brandenburg, Windischgrätz (Ausztia), Wilhelmsburg, Hitzing, Röchendorf, Linz; látjuk tehát, hogy

¹ Hist. Mon. Zirczensis, pag. 6.

² U. o. pag. 71.

sokan jöttek bajor-osztrák területről. Ezeknek nyelve elnyomta az első telepesek nyelvét és a középbajor dialektust tette uralkodóvá, amelyet ma is beszélnek. Egyéb bakonyi német községben (pl. Nagyesztergár, Kardosrét, Olaszfalu, Eplény, Pénzeskut, stb.) is ezt a nyelvet beszélik, sőt a Bakony szélén Béb község és környékének nyelve alig tér el a mi nyjunktól.¹ A későbbi telepeseken kívül a környező községek dialektusa is hatással lehetett az első telepesek nyelvére, akik Heinrichauból, Sziléziából, jöttek; így az eredeti dialektus helyett a középbajor lett uralkodóvá.

A község újabbkori történetéről megemlítendő, hogy mint járási székhely az iskolák és hivatalok (járásbíróság, főszolgabíróság stb.) hatása alatt erősen magyarosodik; az eredeti német lakosság közé sok magyar család is telepedett le. A lakosság zöme azonban még mindig németül beszél. Az ifjabb generáció egyformán beszél magyarul és németül.

¹ Happ J.: Béb község német nyjának hangtana. Bpest, 1915.

A HANGOK KÉPZÉSE.

1. *A magánhangzók.*

2. §. Nyjunktban a következő magánhangzók fordulnak elő:

a) monoftongusok: $a, \bar{a}, \rho, \bar{\rho}, e, \bar{e}, \varphi, \bar{\varphi}, i, \bar{i}, \ddot{o}, \bar{\ddot{o}}, o, \bar{o}, u, \bar{u}, \ddot{ü}, \bar{\ddot{ü}}, ^a (\partial)$;

b) diftongusok: $ai, au, \varphi i, \rho i, ea, oa, \rho a, ua, ia, \bar{ia}, \bar{a}i, u\bar{i}, \bar{u}i$.

a.

Képzésénél a nyelv nyugalmi helyzetéből kissé hátrahúzódik, az alsó alveola mögé kerül. Az \bar{a} -nál a nyelv háta kissé emelkedik, a hegye az alsó alveolákhoz ér. A szájnylás az \bar{a} képzésénél a legnagyobb.

o.

Az o és \bar{o} képzése megegyezik a magyarral, a nyelv kis feszültséggel magas helyzetben van. Az ajknyílás kerek. Az \bar{o} -nál a nyelvizmok és a hangszalagok feszültebbek.

ρ .

Az ρ $\bar{\rho}$ képzésénél a nyelv az alveola mögé kerül, a nyelv hegye azonban ezt nem érinti.

φ .

Olyan, mint a magyar nyílt e , pl. ilyen szavakban: *te, te*. Képzésénél a nyelv háta lejjebb és hátrább húzódik s a nyelv hegye az alsó metszőfogakat érinti.

e.

Megfelel a magyar \acute{e} -nek. A nyelv hegye erősebben nyomul az alsó metszőfogakhoz, az izmok feszültebbek, mint az e képzésénél.

i.

A nyelv az alsó alveolákat érinti, az alsó ajak kissé leszorul. Illabiális hang, képzésénél az ajkaknak nincs szerepe. A szájnylás kicsiny, kb. 0,5 cm.

u.

A nyelv hegye az alsó foghúst érinti, a háta a palatumhoz közeledik. Az ajakkerekítés gyenge. Az \bar{u} -nál az ajaknyílás vízszintes.

ö.

Képzésénél a nyelv hegye az alsó fogtőhöz ér. Az ajakkerekítés kicsiny.

ö̇.

E hang képzése olyan, mint az \bar{o} -é, csak az ajakkerekítés nagyobb és lazább.

ü.

Képzése hasonlít a magyar \bar{u} képzéséhez, csak az ajkak nem nyomulnak annyira előre és kis nyílást képeznek.

a.

Határozatlan képzésű redukált hang. Színezete a körülötte levő hangoktól függ. Képzésénél a nyelv a nyugalmi helyzetéhez áll legközelebb.

3. §. A diftongusok.

Képzésüknél a monoftongusoknál mondottak az irányadók. Az átmenet a két hang között rövid, ezért a képzésben közelednek egymáshoz. A második elem mindig redukált hang. A diftongus nyjunkban mindig eső.

2. Mássalhangzók.

4. §. Liquidák.

r.

A nyelv hegye a felső foghús felé közeledik, de nem érinti tehát nem Zäpfchen-R, hanem alveoláris Zungenspitzen-r.

l.

Többféle van. *a)* A szó elején a nyelv a felső fogsorhoz nyomul és a szájnylást elzárja. A levegő kétoldalt tódul ki. Ez az alveoláris *l*. *b)* Konzonánssal kapcsolatos *l* képzését befolyásolja az illető konzonáns artikulációja. Ez a képzés dorzális; a nyelv az alveolákat is érinti. *c)* Gutturális (*k, g*) után a nyelv hátrahúzódik és a palatumot érinti, a levegő két oldalon nyomul ki. Ez a palatális *l*. *d)* Erősebben ejtjük ki az *l*-t, ha előtte egy konzonáns (rendesen *d, t*) kiesett. Ilyenkor a nyelv hegyét gyorsabban lökjük az alveolákhoz (*spl Sattel*).

5. §. Nazálisok.

m.

Képzése olyan, mint a magyarban, vagy az irodalmi nyelvben. Bilabiális hang. Az ajkak kevésbé vannak zárva.

n.

Dentális hang. Képzésénél a nyelv hegyét a felső foghús széléhez szorítjuk és elzárjuk a szájüreget. *Kn, gn* kapcsolatban az *n* palatális, mint a magyar ny. *K, g* előtt az *n* gutturális; a szájüreget nem a felső fogsornál, hanem a gutturális hangok helyén zárjuk el.

Az *m, n*, valamint az *l* szótagképző is lehet.

6. §. Zörejangok (Geräuschlaute).

p.

Képzésénél a két ajkat szorosán zárjuk. Rendesen fortis.

b.

Szintén bilabiális képzésű. Csak a szó végén fordul elő; zöngéje gyenge. A zöngés media helyett *w* fordul elő.

t.

Zöngétlen alveoláris hang. A nyelv hegye a felső foghúst érinti. Mint a *p*, ez is rendesen fortis.

d.

Ez is alveoláris hang. Intervokális helyzetben és zöngés hangok mellett zöngés, egyébként, különösen szó végén, zöngétlen.

k.

Képzésénél a nyelv a kemény íny végéig húzódik. A nyelv hegye szabad. Gutturális exploziva. Rendszeresen fortis. Van aspirált formája is, amely a szó elején fordul elő, ha utána vokális következik.

g.

Zöngés gutturális exploziva lenis; rendszerint zöngés hangok mellett fordul elő.

7. §. Spiránsok.

1. Palatálisok.

χ.

Képzésénél a nyelv az alsó alveolákhoz ér. Zöngétlen hang.

γ.

Zöngés spiráns. Képzésénél a nyelv hegyét az alsó metszőfőgakhoz szorítjuk.

j.

Képzésénél a nyelv nyugalmi helyzetéből kissé hátrahúzódik, a nyelv hegye a fogsort nem érinti. A szó elején fordul elő.

2. Dentálisok.

s.

A nyelv hegye az alsó fogsor előtt van, ahol egy kis rés keletkezik, amelyen a levegő a fogakhoz ütődve kiárad.

z.

Zöngés hang; képzése olyan, mint a magyar *z*.

š.

Az ajkak kerekítve kissé előre nyomulnak. A nyelv hegye az alsó fogsor előtt van, de azt nem érinti. A nyelv két széle felemelkedik, úgy hogy egy csatornaszerű rés keletkezik.

8. §. Labiálisok.

f.

Labiális spiráns. A felső metszőfogak az alsó ajkon vannak. A nyelv az alsó alveolát érinti.

w.

Dentilabiális spiráns; zöngés hang.

9. §. Hehezet.

h.

A szó elején és intervokális helyzetben fordul elő.

10. §. Affrikáták.

A *ts* a *t* és *s*, a *tš* a *t* és *x* összetétele.

Asszimiláció.

Előfordul gyakrabban a regresszív, a progresszív asszimiláció és néha a reciprok asszimiláció.

11. §. Regresszív asszimiláció. Főkép a labiálisoknál: $n + w > mw$ *lāⁱmm^ad* Leinwand, *w^emm^a* werden wir, de csak a személyes névmás *w*-je asszimilálódik, más *w* nem; pl. *en wēχ* einen Weg, *en wāⁱ* ein Wein,

$n + p > mp$: *em puⁱm* einen Buben, *umpp^a* unpaar, azonban nem mindig áll be: *en pām* einen Baum,

$nd + p > pp$: *krumppⁱan* Grundbirne,

$n + m > mm$: *khamm^a niks* kann man nichts,

$d + p > pp$: *pp^a* Erdbeere,

$ch + f > pf > r^app^af^arog Rauchfang,$

$s + š > ss$: *rāⁱ ššō* *ř* reiss' schon ab,

$st + š > štš$: *tu kipšt* *šř* du gibst schon;

itt azonban nem mindig következik be az asszimiláció, pl: *tu šraipst* *šē* du schreibst schön.

12. §. Progresszív asszimiláció.

$be + n > m$: *lōm* loben, *nēm* neben, *šrāⁱm* schreiben, *hēm* heben, *lēm* leben, *trāⁱm* treiben,

$m + h > m$: *umⁱ* umhin, *um^a* umher, herum,

$s + h > ss$: *a^ussi* aushin,

$de + n > n$: $p\bar{o}n$ Boden, $f\bar{o}n$ Faden, $l\bar{o}n$ laden, de csak akkor, ha a d előtt vokális van: $p\bar{i}nt\bar{n}$ binden, $m\bar{o}tt\bar{n}$ melden,

$-ppen > -ppm$: $kh\bar{o}ppm$ Kappe, $\bar{s}n\bar{o}ppm$ schnappen, $w\bar{u}ppm$ Wuppe, duda,

$n + g > \bar{n}$: $pa\bar{n}$ bang, $ju\bar{n}$ jung, $tsa\bar{n}^a$ Zange, $fa\bar{n}^a$ fangen, $h\bar{e}n^a$ hängen,

$hen > \bar{n}$: $k\bar{s}e\bar{n}$ geschehen, $m\bar{o}n$ Mohn, kfn. mahen, $se\bar{n}$ sehen, csak e példákban; egyébként nem: $w\bar{a}^i\chi^a$ weihen.

$gen > \bar{n}$, de csak akkor, ha a g előtt vokális van: $m\bar{o}n$ Magen, $pl\bar{o}n$ plagen, $s\bar{o}n$ sagen, $l\bar{i}n$ liegen, $l\bar{e}n$ legen,

is ist, ha utána zöngés hang következik iz lesz: $e\bar{a}r iz n\bar{e}t$ $i\bar{p}$, er ist nicht da.

13. §. Reciprok asszimiláció.

Szóvégi óhaj: $we + n$ mai, $be + n > m$: $ka\bar{m}$ Garbe, óbaj. garwe, $fa\bar{m}$ Farben.

Disszimiláció.

14. §. *Pinkal* Bündel, de előfordul *pintl is*, pl. *h\bar{o}ispintl* Halsbinde, Krawatte.

Az igeragozásban elmarad néha a t : *wissast* wüstest, *h\bar{e}st* hättest.

Mássalhangzóbetoldás.

15. §. $n + \bar{s} > nt\bar{s}$: *m\bar{e}nt\bar{s}* Mensch, *wint\bar{s}n* wünschen, *pant\bar{s}n* (magyarul pancsol),

$nd + \bar{s} > t\bar{s}$: *hant\bar{s}* Handschuh,

$n + l > nd\bar{l}$:¹ *h\bar{e}nd\bar{l}* Hühnlein, *mand\bar{l}* Männlein, *n\bar{a}nd\bar{l}* (dem.) Anna-ból, *prind\bar{l}* Brunnlein,

$\bar{s} = \bar{s}t$: *kn\bar{a}sti* genäschig,

$sn = st\bar{n}$: *ni\bar{s}t\bar{n}* niesen, de ez lehet analogia is a *hu\bar{s}t\bar{n}* husten igéhez.

Az *-er* praefixum előtt mindig t van: *t\bar{a}sl\bar{o}n* erschlagen, *t\bar{a}ts\bar{o}n* erzählen, *t\bar{a}l\bar{e}m* erleben, *t\bar{a}tr\bar{o}n* ertragen.

¹ Ha a nazalizáció folytán az n eltűnik, akkor d sines: \bar{e}^i Ähnlein, Grossvater jelentésben, a^i ófn. ánl.

Absorptio.

16. §. Mivel nyjunktban a hangsúlyos szótagot erősen ejtjük, ez természetesen a hangsúlytalan szótagok erősségének rovására esik. Így az *ɛ* hangsúlytalan helyzetben teljesen elvész, ha utána nazális következik: *sitsɛ̃* sitzen, *fɔssɛ̃* fassen.

Más esetekben az *ɛ* *a*-vé lesz és a hangsúlyos szótagnak megfelelő színezetet vesz fel. Pl. *kipf^{ɛ̃}* Gipfel, *štīwɛ̃* Stieflein, *tišlɛ̃* Tischler, *himmɛ̃* Himmel.

A szóvégi *media*, ha utána zöngés mássalhangzó következik, rendesen lekopik: *ki m^a wɔs* gib mir was, *šrāi m^a* schreib' mir, *tɔwɛ^{ɛ̃}χ* Tagwerk, de *tɔχlā* Taglohn.

Az ófn. *-ig, -ie, ag* (*c*) elvész, főképen összetételben, ha utána gutturális hang következik pl. *sɔ̃likhɛ̃it* Seeligkeit és a szó végén *wāssri* wässerig, *hanti* bitter.

Átmeneti hangok.

E hangok képzésével két hang közötti hiatust akarjuk eltüntetni, vagy pedig nagyobb artikulációbeli nehézségeket áthidalni. Tehát elsősorban a beszéd megkönnyítését, kényelmességét szolgálják.

Ilyen átmeneti hangok nyjunktban a következők:

17. §. *ɨ* a szóvégi *i* és a reá következő vokális artikulációja között fejlődik ki; különösen *i* és *a* között, aminek az az oka, hogy az *i* magas, az *a* mély állású hang, *tē khwɔtsi ɨ ā* die kurze auch, *fɪmfi ɨ aʔfi* fünf hinauf. A személyes névmásoknál a szóvégi *χ* helyett van *ɨ*: *mī ɨ und ɛ̃m* mich und ihn, *sī ɨ ā* sie auch. *e* és vokális között is előfordul: *tē ɨ ā* die auch.

18. §. *r* vokalizálódik, de ha utána vokális következik, akkor megmarad: *fɪr ɛ̃m* für ihn, *mɪr ā* mir auch, de nemcsak ilyen jogosult esetekben van meg, hanem analogia útján más esetekben is: *wɪr ɛ̃a tɔ štɛ̃d* wie er da steht, *tɔ kɛ̃ r i fuɔt* da geh ich fort, *tɔ r unz* zu uns, *tɔ r ɛ̃ɔ* zu euch, *wōr i pin* (*pī*), wo ich bin. Előfordul azonban, különösen idősebb emberek beszédében, *r* helyett *n* is: *tɔnɛ̃ɔ* zu euch. Átmeneti hang nélkül van *zu*-val a melléknév: *tɔ̃dɪd* zu alt, *tɔ̃ɔχ* zu arg.

19. §. *n*. A szóvégi *n* lekopik és az előtte levő vokálist nazalizálja. Ha a reá következő szó vokálissal kezdődik, akkor

az *n* visszatér: *i pī* ich bin, de *pin ī* bin ich, *i mā* ich meine, de *mān ī* meine ich. Nem jogosult esetben is előfordul *r*-el váltakozva: *pa n ɛ̃* bei euch és *pa r ɛ̃* bei euch; az *n* azonban ritkább, gyakoribb az *r*.

A szó elején e három esetben: *nimpfa* impfen, *nōn* Atem, *nost* Ast és egy összetételben: *savnīrl* Igel.

20. §. h. Csak néhány esetben van meg, mint a bébi nyjban:¹ *nāχ* neu, kfn. niuwe, niu, *rōχ* roh, kfn. rô, *hiats* jetzt, *šāχ* scheu és *šīχ* schreckhaft.

21. §. t van *a)* az *-er* praefixumnál (L. Praefixum); *b)* szó közepén: *khestl* Kessel, *khēstn* Kirsche, *mestn* messen, *wχtn* wachen; *c)* szó végén: *lāχt* Leiche, *nāχt* nahe, *nindašt* nirgends, *sχst* Sense, *trχst* draussen.

22. §. Az *r*+konz. és *l*+konz. között fejlődik egy sekundärvokalis, svarabakti: *pçari* Berg, *fuari* Furche, *wçari* Werg, *mçarin* morgen, *sçarinā* sorgen, *pçarinā* borgen, *djuari* Georg, *khqili* Kalk, *kqilin* Galgen, *pqilin* Ball, *foilinā* folgen, *fətulinā* vertilgen, *ūlin* Lilie.

23. §. Átmeneti hang lehet az *s*, főként vonatkozó és személyes névmások között: *tç mā*, *tçstu kççn* *hçst* der Mann, den du gesehen hast, *tē tian*, *tēstu wçkççmā* *hçst* die Dirn, die du aufgenommen hast. Itt a magyarázat az, hogy a vonatkozó névmáshoz *tç*, *tē*, *tēs* hozzájárult a *wçs* was is. Már most a vonatkozó névmás hangsúlyos lévén a *wçs* gyengült. Az ilyen esetekből azután terjedt el tovább, ahol eredetileg nem volt *wçs*: *çā frçkt*, *wçastu pist* er fragt, wer du bist, *ī wass wçnstu māst* ich weiss, wen du meinst. Lehetséges határozó és névmás között is: *wī s ēs tç štçts* wie ihr da steht, *wō s ēs sāts* wo ihr seid. Ez a jelenség a bajor-osztrák nyjokban eléggé elterjedt. (L. Pfalz: Beiträge 5, 8, 17. l.)

A tőszótagok mennyisége és a hangsúly.

E tekintetben nagyjában ugyanazok az állapotok vannak, amelyeket Pfalz a marchfeldi és Weigl az alsó-ausztriai *ui*-nyjra megállapított.

24. §. Rövid minden olyan szótag, amely fortis hangra végződik: *pikksn* Büchse, *štekkā* Stecken, *tsruk* zurück, *hättn* Hütte, *šmittn* Schmiede, *pütt* Bild, *pçāffā* pfeifen, *piffā* Büffel.

¹ Happ, 27. l.

25. §. Hosszú az a szótag, amely lenis, vagy liquida hangzóra végződik és a nyílt szótag: *špēg* Speck, *flēg* Fleck, *prād*. breit, *prōd* Brot, *wōd* Welt, *wōχ* Wage, *rīγl* Riegel, *fū* viel, *mā-l* Mägdlein.

A hangsúlynak szerepe van a szótagok mennyiségének kialakulásában. Weigl munkájában behatóbban foglalkozott ezzel a kérdéssel. Már az ófn.-ben megvolt a kétféle (scharfgeschnittener és schwachgeschnittener Akzent) hangsúly. Az előbbinél a hangsúly ereje (Expirationsdruck) áthat a konzonánsra is, a konzonáns fortis, a vokális rövid; az utóbbinál a hangsúly ereje a vokálissal megszűnik, a konzonáns lenis, a vokális hosszú. Ezeket a szabályokat állapítja meg az alsó-ausztriai *üi*-nyjírásra. (L. Weigl, 153. l.) Amint a fentebbi példákból látjuk, e szabályok a mi nyjünkben is érvényesek.

A HANGOK TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE.

I. A vokálizmus.

A hangokat Schatz¹ által követett sorrendben fogjuk tárgyalni.

A) *A hangsúlyos szótagok magánhangzói.*

1. Rövid magánhangzók.

Óbajor *i*.

26. §. Rendszerint megmarad minőségileg és mennyiségileg is: *pittŋ* bitten, *pitta* bitter, *plind* blind, *šlimm* schlimm, *tio* Ding, *kift* Gift, *tistl* Distel, *hintŋ* hinten.

27. §. Az *-il* kapcsolatban az *i* *ü*-vé lesz, az *l* pedig rendszerint eltűnik. Ennek oka az erős labiálizálás: *pütt* Bild, *füts* Filz, *fü* viel, óbaj. *filn*, *kütt* gilt, *wüd* wild, *prün* Brille, *šütt* Schild, *süwa* Silber, *tsü* Ziel.

28. §. Megmarad az eredeti óbaj. *i* a III., IV., V. oszt. igék praensensének egyes számában: *i hüf* helfe, óbaj. *hilfu*, *s kütt* es gilt, óbaj. *giltit*, *pa šütt* schilt, óbaj. *sciltit*, *i nim* nehme, óbaj. *nimu*, *i trif* treffe, ófn. *trifu*, *i priŋ* ich breche, *i is* ich esse, *i kip* ich gebe, óbaj. *gibu*, *i štü* ich stehle. Kivételek: *i knēd* ich knete, óbaj. *chnitu*, *i feŋt* ich fechte, *i fleŋt* ich flechte, *i lēs* ich lese.

29. §. Az *-ir* kapcsolatban az *r* vokalizálódik: *piŋ* Birne, *hiŋš* Hirsch, ófn. *hiruz*, *hirz*, *hiŋ* hirn, *miŋ* mir, *khiaŋ* Kirche.

1. *Megj.* Külön megemlítendő a személyes névmás 3. szem. sing. és plur. dativusa; ez az eredeti *i* helyett erősen nazalizált *ē*-t mutat: *ēam* óbaj. *imu*, -o, -e, *ēana* óbaj. *im*, *in*.

2. *Megj.* Ez a szó *pāi* Biene. ófn. *bini*; itt az *i* nyílt szótagban lévén, diftongizálódott.

¹ Schatz: *Altbairische Grammatik*. 8. l.

Óbaj. *e*.

30. §. Az óbajor *e* rendes körülmények között *e* lesz, amely szótagnak nyílt vagy zárt volta szerint hosszú vagy rövid: *pessa* besser, *ēm* eben, *essn* essen, *etliχ* etlich, *kēm* geben, *lēwa* Leber, *lēda* Leder, *mess* Messe, *nest* Nest, *nēm* neben, *tērl* Tiegel, ófn. tégel, *šwēwa* Schwefel.

31. §. Nazálisok előtt *e*-t (nyílt *e*-t) találunk: *fēnstə* Fenster, *krēnts* Grenze, *khēnt* kennt, *nēmə* nehmen, *khēmə* kommen, kfn. quēmen. Az *e*-t az *n* és *m* erősen nazalizálja.

Nyílt *e* van *h* és *kk* előtt is: *rēχt* recht, *šlēχt* schlecht, *rēchnə* rechnen, *lēkkə* lecken, *knēχt* Knecht, *kšəkəd* scheckig, bunt, *šlėkkə* schlecken, *šņėkk* Schnecke. Kivételesen zárt *e* van néhány egytagú szóban: *spēg* Speck, *flēg* Fleck, *pēχ* Pech, ófn. peh.

Ugyancsak *e* van *t* és *p* előtt a többtagú szavakban: *pēttn* beten, *fēttn* Fetzen, *khēpn* plaudern, *šēpn* klirren.

32. §. Az óbaj. *e*-ből *l* előtt *ö* lesz. Az ajakgömbölyödés azonban ennél sokkal lazább, mint azon *e*-ből lett *ö*-nél, amely primárumlaut útján keletkezett. Az *l*, ha utána konzonáns következik, kiesik: *fōwa* Felber, Weidenbaum, *fōd* Feld, *kōd* Geld, *kōb* gelb, *pōn* bellen, *mō* Mehl, *mōttn* melden, *sōwa* selber, *sōχa* selchen, *wōn* Welle, *wōd* Welt.

33. §. Az *-er* kapcsolat nyjunkban *ea*-vá lesz, vagyis az *r* vokalizálódik: *pēari* Berg, az *r* itt nem az eredeti, hanem a vokálisok között fejlődött: *eat* Erde, *hēats* Herz, *kēan* gern, *kēāstn* Gerste, *khēan* Kern, *štēan* Stern, *wēari* Werg, *wēat* wert, *tswoçari* Zwerg.

Megj. Az idegen szavakban az *e* rendszerint nyílt: *pēmzl* Pinsel, *penicillus*, *Pudapest* Budapest.

Óbajor *o*.

34. §. Az óbaj. *o*, amely *u*-ból lett, ha utána *a*, *e*, *o* következik,¹ nyjunkban általában megmaradt, eltérően más osztrák és dunántúli nyjoktól.² Mennyiségi változásai is a rendesek, t. i. nyílt szótagban és egytagú szavakban, ha nem végződnek két konzonánsra, hosszú: *kōd* Gott, óbaj. got, *hōf* Hof, *pōn* Boden,

¹ Schatz, 12.

² Schwartz: Rábalapinesközi nyj. 58. l.

hokk^a hocken, ülni, *khopf* Kopf, *klopf^a* klopfen, *lōm* loben, *lokka^a* locken, *lōχ* Loch, *trōχ* Trog, *rokk* Rock.

35. §. Az *-or* kapcsolatban *o^a* fejlődik, amely hangzásra nézve teljesen megegyezik az *-ar*-ból lett *o^a*-val: *pōm* bohren, kfn. born, *tōaf* Dorf, *tōm* Dorn, *sōax* Sorge, *tōm* Zorn, *wōat* Wort és ugyanígy hangzik *warte* jelentésben is. Némely esetben, különösen az idegen szavakban az *-or*-ból *u^a* lesz: *fuam* Form, *tuatn* Torte, olasz torta, *uatn* Orden, *uayl* Orgel, ófn. organa, orgela; ilyenek még *fiat* fort, *tuat* dort.

36. §. A nazális előtt az *o* nyílt és nagyon közel áll az *a*-hoz. A nazalizáció itt teljesen érvényesül: *lā* Lohn, *mand* Mond, *fā* von, *wan^a* wohnen, *khōman^a* Kanone, az *a* diftongizálása egészen különálló jelenség; más példa nincsen reá. Eltérő alakok: *hēniχ* Honig és *tunen* donnern.

1. Megj. *U*-t találunk e szóban: *tūda* Dotter. Itt az ófn. tutar-ei alak van meg. Az irodalmi nyelvben a totoro-ból fejlődött.

2. Megj. Nyílt *o*-t (*o*) találunk e szóban: *tōχt^a* Tochter. Ez valószínűleg analógia ily szavakhoz: *oχt* acht, *mōχt* Macht, *nōχt* Nacht, *trōχt* Tracht stb.

37. §. Az idegen szavakban az *o* különböző alakban jelenik meg. Megmarad ily szavakban: *post* Post, *Propst* Probst, lat. propositus, *profet* Prophet, gör. propheta, *provints* Provinz, lat. provincia. A labiális nazális előtt *u* lesz: *tumhe^a* Domherr, ófn. tuom, amely a latin domus-ra megy vissza, *pum^arantšⁿ* Pomeranze, lat. pomarancia, *khumpanⁱ* fr. compagnie, *khumu^m* Komárom. Ha az *o*-ra naz. + konz. következik, akkor *a*-vá lesz: *hamvōd* honvéd, *pland* fr. blond.

Óbajor *u*.

38. §. Nyjunk egészben véve megőrizte az óbajor állapotot. Az *u* megvan ilyen esetekben: *fukks* Fuchs, *prux* Bruch, *fruxt* Frucht, *prunn* Brunnen, *krund* Grund, *rund* rund, *wund^a* Wunder, *wuntⁿ* Wunde, *tsu^a* Zunge.

39. §. A III. oszt. erős igék part. perf.-a általában megőrizte az *u*-t: *kšwumma^a* geschwommen, *kwūn^a* gewonnen, óbaj. *gawunnan*, *kšpūn^a* gesponnen, óbaj. *gaspunna*, *krūn^a* geronnen, óbaj. *garunna*. A *beginnen* ige nyjunkban nem használatos. Nem állt be az umlaut e szóban *fakūn^a* vergönnen.

40. §. Nazálisok előtt megmarad az *u*: *nūn^a* Nonne, ófn. nunna, *sū* Sohn, ófn. sunu, *sun* Sonne, óbaj. sunna, *sum^a* Som-

mer, ófn. sumar, *frum* fromm, ófn. fruma, *sunst* sonst, *tunne* Donner.

41. §. Az *-ur* kapcsolatban az *r* vokalizálódik, mint azt már egyéb vokálisoknál is láttuk: *pu^as* Bursche, *tu^ašt* Durst, *fu^ari* Furche, *ku^arl* Gurgel, *mu^an* murren, *špu^a* Spur, *šnu^a* ófn. snur, Schwiegertochter, *wu^ašt* Wurst, *tu^an* Turm, *šturts* Sturz.

1. *Megj.* Az idegen szavak általában megőrzik az *u-t*: *plūs* fr. blouse, *juw^aln* jubeln, lat. jubilate.

2. *Megj.* Ahol az óbaj. *u* az umlaut elmaradása miatt van meg, arról az umlaut tárgyalásánál lesz szó.

Óbajor *a*.

42. §. Aránylag kevés példában maradt meg. Leginkább naz. + konz. előtt: *andw^art* Antwort, *pan^a* Bank, *krants* Kranz, *hand* Hand, *kran^a* krank, *kants* ganz, *nam^a* Name, *land* Land, *tan^a* Dank, *rand* Rand, *šand* Schande, *sand* Sand, *štaw^a* Stange, *tants* Tanz, *wand* Wand.

Az óbaj. *a* van meg ott, ahol az umlaut valamilyen oknál fogva nem következett be. (Erről majd az umlautnál.)

43. §. Az óbaj. *a*-ból *o* lesz:

1. *hh* előtt: *lo^a* lachen, *po^a* backen, ófn. bahhan, *šwo^a* schwach, kfn. swach, *kh^arl* Kachel, *no^a* nach.

2. *ch + t* előtt: *o^at* acht, *mo^at* Macht, *no^at* Nacht, *šlo^at* Schlacht, *wo^atn* wachen, *pro^at* gebracht és Pracht.

3. *pf* előtt: *op^a* Apfel, ófn. apful, *tsop^a* Zapfen.

4. *s + t* és *ss* előtt: *ho^at* hast, *no^at* Ast, ófn. ast, *ko^at* Gast, *kh^astn* Kasten, *woss^a* Wasser, ófn. *wazgar*.

5. *t + s* előtt: *kh^ats* Katze, *špts* Schatz, *šp^ats* Spatz, *pl^ats* Platz, *kr^atsn* kratzen.

6. *š* előtt: *o^ašn* Asche, *no^ašn* naschen, *to^ašn* Tasche, *wo^ašn* waschen.

44. §. Az *a*-ból *o* lesz a nyílt szótagokban és sok egytagú zárt szótagban: *o^ad* alt, *p^ad* Bad, *pl^att* Blatt, ujság jelentésben, *hok^a* Hacke, *lo^at* Last, *po^ad* bald, *lo^ad* Lade, *n^arl* Nagel, *n^azn* Nase, *n^as* nass, *o^a* aber, *kl^a* Klage, *p^a* Bach, *po^akk^a* packen, *no^a* Natur, *t^a* Tag és Dach jelentésben. *n^an* nagen, *f^ad^a* Vater, *r^ab* Raabe, *r^ad* Rad.

45. §. Az *-ar* kapcsolatból *o^a* fejlődik: *po^amhe^atsi(χ)* barmherzig, *po^at* Bart, *ko^an* Garn, *f^ab* Farbe, *ho^at* hart, *ko^an* Garten,

mpaχ Mark, *no^a* Narr, *št^oa^k* stark, *w^oam* warm, *š^oa^f* scharf, *š^woats* schwarz, *w^oa^tn* warten.

Megmarad az *-ar* néhány idegen szóban: *martən* martern, *garniz^o* Garnison, de *pp^oteⁱ* Partei, *kh^oa^freit^oχ* Charfreitag. A ritkán előforduló idegen szavakban általában megmarad az *-ar*; a meghonosodottaknak tekinthetőkben nem.

Megj. Az idegen szavakban az *a* néha megmarad, néha *o* lesz, különösen labiális explozívák előtt: *o^opost^l* apostolus, *o^opat^ekⁿ* apotheca, *kh^opl^ā* Kaplan, *kh^op^on* capella, *o^ot* Abt, *pp^ost* Papst, de *app^oit* appetitus, *kh^oss^o* cassa, *mar^ost* Morast, latin mariscus. Itt is áll az, amit az *-ar*-ról mondtunk.

2. Hosszú magánhangzók.

Óbajor *i*.

46. §. Az *i* mint a bajor-osztrák nyjokban általában, a mi nyjunkban is diftongizálódott. A diftongizálás eredménye *āi*: *pl^āi* Blei, *blⁱ*, *pl^āim* bleiben, óbaj. *pilⁱpan*, *āⁱwa* Eifer, *ifer*, *āⁱsn* Eisen, *isan*, *fr^āthof* (Friedhof, ezen összetétel első fritan = hegen, schützen igéből származik), *kl^āi* gleich, *gilih*, *kr^āif^a* greifen, óbaj. *grifan*, *h^ārat* Heirat, *hírát*, *pr^āis* Preis, *prise*, *r^āit^a* Reiter, *grobes Sieb*, óbaj. *ritara*, *r^āi* Reihe, *rⁱhe*, *w^āiksl* Weichsel, *wⁱhsala*, *ts^āi^d* Zeit, *zít*.

47. §. Az óbaj. *-in* kapcsolatban az *i* szintén diftongussá lesz, amelyet az *n* erősen nazalizál: *m^āi* mein, *mⁱn*, *t^āi* dein, *dⁱn*, *s^āi* sein, *sⁱn*, *f^āi* fein, *vⁱn*, *p^āi* Pein, *pⁱne*, *š^wāⁱ* Schwein, *swⁱn*, *w^āi* Wein, *wⁱn*, *l^āimm^ad* Leinwand, *ófn*. *lⁱn*.

Óbajor *ē*.

48. §. Az óbaj. *ē*, amely *h*, *r*, *w* és a szó végén *ai*-ból keletkezett, a délbajorban diftongizálódik. A mi nyjunkban csak az *-ēr* kapcsolatban lesz diftongussá, amikor tulajdonképen az *r* változik vokálissá. Egyébként hosszú nyílt *e*-t (*ē*) találunk: *ē* Ehe, *ēwa*, *ēwiχ* ewig, *ēwag*, *kl^ē* Klee, *kl^ē*, *r^ē* Reh, *r^ēh*, *šn^ē* Schnee, *sn^ēo*, *št^ē* stehen, *st^ēn*, *ts^ēχ^a* Zehe, *zēha*, *k^ē* gehen, *g^ēn*, *šl^ēχ^a* Schlehe, *sl^ēha*, *w^ē* weh, *w^ē*, *w^ēni* wenig, *w^ēne^c*.

49. §. Ha az *ē* után *l* következik, akkor az *ē*-vé lesz, melynek artikulációja olyan, mint azt a rövid *e*-nél láttuk: *f^ēn* fehlen,

vélen; ennek az igének van egy *fā'n* alakja is, amely a vaelen-ből származik. *sō* Seele, *sēla*.

50. §. Az *-ēr* kapcsolat a szokásos diftongizálást mutatja: *pē^a* Zuchteber, ófn. *bēr*, *ē^a* Ehre, *ēra*, *ē^ast* erst, *ērist*, *khē^an* kehren; *kēran*, *chēran*, *mē^a* mehr *mēr*, *plē^an* kfn. brēren, plerren, *rē^an* kfn. rēren, weinen.

Óbajor *ū*.

51. §. Az óbaj. *ū* diftongus lett: *au*, azonban a diftongus *u*-ja erősen redukált, ezért az *au* jelölés látszik célszerűbbnek: *au^f* auf, *ū^f*, *aus* aus, *ū^z*, *pa^u* Bau, *bū*, *pra^uχ^a* brauchen; *brū^hn* *fa^ust* Faust, *fūst*, *ha^us* Haus, *la^ud* laut, *lūt*, *ma^us* Maus, *mūs*, *ra^uš*, Rausch, *rūsch*, *sa^uwa* sauber, subar, *tsā^u* Zaun, *ta^uš* Tausch, *ver-tūsch*en.

Eltérő fejlődést mutat e szó: *māⁱ* Maul, *mū^l*, ami a palatális *l* hatása, de *fa^ul* faul, *fū^l*.

Az *-ūr*-ből *au^a* lesz: *ma^ua* Mauer, *mūr*, *tra^ua* Trauer, *trūre*, *ta^uaⁿ* dauern.

Óbajor *ō*.

52. §. Az *ō* fejlődése nyjunktban összeesett az *ā*-éval t. i. *ō* lett belőle a germ. *au*-ból lett *ō*-hoz hasonlóan: *plō^s* bloss, *blō^z*, *prō^d* Brot, *brō^t*, *krō^s* gross, *grō^z*, *hō^χ* hoch, *hō^h*, *flō* Floh, *flō^h*, *khō^d* Kot, *lō^s* los, *ōstaⁿ* Ostern, *ōstarun*, *rō^d* rot, *rō^t*, *rō^χ* roh, *rō^h*, *šrō^d* Schrot, *tō^d* Tod, *tō^d*, *nō^d* Not, *nō^t*, ugyanígy hangzik nyjunktban Naht is.

Megj. Nazális előtt az *ō*-t kissé magasabb nyelvállással képezzük s közelebb az *a*-hoz. A nazalizáció erős, a szó végén a nazális elmarad. *framlēⁱχtnam* Frohnleichnam, ófn. *frōno*, *krā*. Krone, *mā^ad* Monat, *lā* Lohn, *khan* Kohn családnév.

Óbajor *ā*.

53. §. A *ā* fejlődése nyjunktban párhuzamos a *ǣ*-val, t. i. *ō*-vá lesz az esetek nagy többségében: *ō^a* Ader, *ō^ad* Abend, *an^a* ohne, óbaj. *ānu*, *āna*, *prōⁿ* braten, ófn. *brātan*, *plō^{zn}* blasen, óbaj. *plāsan*, *tō* da, óbaj. *dār*, *šwō^χa* Schwager, kfn. *swāger*, *wō^χ* Wage, ófn. *wāga*, *jō* ja, *khō^dra* Kater, ófn. *kātaro*, *mā^šēⁱ* Mondschein, ófn. *māno*, *krō^f* Graf, *mō^d* Mahd, *plō^b* blau, kfn. *blā*.

1. Megj. A zárt szótagokban az *ā* rendszerint megrövidül: *lōssⁿ* lassen, *prō^χt* gebracht, *šlō^fa* schlafen, *klō^fa* Klafter, ófn.

kláfra., *kröpf^a* Krapfen, ófn. chrápfo, *npχ* nach. Néha nyílt szótagban is megrövidül: pl. *sam^a* Same, ófn. *sāmo*.

2. *Megj.* Az *-ār*-ból *pa* lesz: *pp^a* Bahre, ófn. *bāra*, *hp^a* Haar, ófn. *hār*, *wp^a* wahr, ófn. *wār*, *wāri*, *jp^a* Jahr.

3. *Megj.* Külön említendő *šōf* Schaf, ófn. *scāf*, *prōχ* brach, ófn. *brāhha* és *wō* wo, ófn. *wā*, (h)*wār*, ahol tiszta *o*-t találunk, Ez valószínűleg analogikus képzés ilyen egytagú szavakhoz, mint: *lōχ* Loch, *khopf* Kopf, *lōb* Lob stb.

54. §. Az idegen szavakban az *ā*, ha a kölesönzés régi és egészen meghonosodott, *ō*-vá változik: *spⁱdōt* Soldat, *pp^ost* Papst, ófn. *bābes*; nem egészen meghonosodott kölesönszavaknál megmarad az *ā*; *nātiō* Nation, *štātiō* statio.

Az *ā* umlautjáról később szólunk.

3. Diftongusok.

Óbajor *eo* (*io*).

55. §. Az óbajorban a germ. *eu*-ból *eo* lett, ha utána *a*, *o*, *e* következett. Ebből később *io* fejlődött ki, amely nyjünkban mint *ia* folytatódik. Az óbajorban az *eu*-ból *iu* lett, ha utána *i*, *j*, vagy *u* következett. Ez *iu* is mint *ia* fejlődött tovább nyjukban, ami részben a kiegyenlítődésből, részben pedig a későbbi fejlődésből magyarázható, hogy t. i. az *iu*-ból a reá következő *a* hatása alatt *io* lett; *pi^o* biegen, biogan, *ti^o* Dieb, diob, *flia^o* Fliege, flioga, *kri^oχ* Krieg, *kli^om* klieben, óbaj. *chleopan*, *li^ob* lieb, *šiam* schieben, scioban, *šli^oss^o* schliessen, *šia^oss^o* schiessen, ófn. *sciozzan*, *ni^ost^o* niessen, *ki^oss^o* giessen, ófn. *giozzan*, *li^oχt* Licht, *pi^o* Bier.

1. *Megj.* *Niemand* csak ritkán fordul elő nyjünkban *s* az irodalmi nyelvből kölesönzöttnek érzik, azért *niemand*-nak ejtik; helyette *khā mēntš* kein Mensch használatos.

2. *Megj.* Eltérő alakot mutat e szó: *rē^om* Riemen, riomo; ennek valószínűleg az az oka, hogy a nazalizáció megakadályozta a rendes fejlődést.

3. *Megj.* Óbaj. *ziohan*-ból két alak fejlődött: *tsān* húzni, vonni értelemben és *tsi^o* költözködni értelemben. Az előbbi alak eredete homályos. Valószínűleg a *zerren* (ófn. *zerren*) hatására kell gondolnunk. Nyelvjárási fejlődésnek tarthatjuk a kétféle jelentés megkülönböztetésére.

4. *Megj.* Az *eo* fejlődésével egybe esik nyjünkban a germ.

ε (ε²)-ből keletkezett diftongus változása is: *privf* Brief, lat. brevis, *špivγl* Spiegel, lat. speculum, *tsivγl* Ziegel, lat. tegula, *fiw^a* Fieber, lat. febris, *tsi^a* Zier.

Óbajor *ai*.

56. §. Az *ai*, amelyet igen korán (a 8. században) *ei* váltott fel, nyjunktban monoftongus lett, és pedig rendszerint *ā*: *pā* Bein, *plāχ* bleich, ófn. bleih, *prād* breit, ófn. breit, *āχl* Eichel, eihhila, *hād* Heide, *krās* Kreis, *lād* Leid, *mān^a* meinen, *šwāf* Schweif, sweif, *štā* Stein, *klā* klein, *tsāw* zeigen, *wād* Weide. Kivételesen rövid *saf* Seife; diftongus van e szóban: *kāst* Geist, ófn. geist.

Meggj. Megőrizte az *ai*-t e szó *flāiš* Fleisch. *Ai* van még az *l* előtt: *sāi* Seil, *hāi* heil, sikos; ez az *l* palatalizáló hatásának eredménye.

Óbajor *uo*.

57. §. Az óbaj. *uo*, amely a germ. *ō*-ból keletkezett, nyjunktban mint *ui* folytatódott, ami a középaj. egyik dialektusára jellemző. Az *u*, néhány kivételtől eltekintve, rendszerint hosszú: *pūi^zn* Busen, *plūid* Blut, bluo^t, *prūithen* Bruthenne, *hūid* Hut, huota, *kūid* gut, *khūi* Kuh, *pūi* Bube, *klūid* Glut, *fūis* Fuss, ófn. fuoz, *sūiχ^a* suchen, *tūiχ* Tuch, de *šūi* Schuh, scuoh.

Az *-uol* kapcsolatban *ui* helyett *oi*-t találunk, ami az artikulációbeli különbségek kiegyenlítődéséből magyarázható: *šoi* Schule, ófn. scuola, *špoin* Spule, kfn. spuole, *štoi* Stuhl, ófn. stuol.

Kivételesen *oi* van e szóban: *moⁱd^a* Mutter, muotar.

Óbajor *au*.

58. §. Az *au*, amely az óbaj.-ban csak labiálisok és gutturálisok előtt maradt meg, nyjunktban *au* és *ā* alakban fejlődött tovább: *auχ* Auge, ouge, *pa^uχ* Bauch, *fra^u* Frau, vrouwe, *hau^pt* Haupt, houbet, *tau^b* Tau, tou, gen. touwes, *štau^b* Staub, *rau^b* Raub, *khau^f* Kauf, *lau^χ* Lauge, *klau^m* glauben.

Szavégi *n* esetében megvan a nyjunktat jellemző erős nazalizáció, amelynek hatásaként az *n* eltűnik: *hā^u* hauen, *šā^u* schauen.

59. §. A labiálisok előtt *ā* van: *pām* Baum, *kām* Gaumen, *sām* Saum, *trām* Traum, *rām* Rahm, kfn. roum, *tsām* Zaum, *raff^a* raufen, kfn. roufen, *khaff^a* kaufen, *fəsām^a* versäumen; de *tau^f* Taufe, toufe és *khau^fmā* Kaufmann. Ez utóbbi kétfő kétségekivül az ufn. irodalmi nyelv hatása alatt áll. — Ritkán fordul elő: *lau^fa* laufen, helyette nyjunktban *rēn^a* rennen használatos.

AZ UMLAUT.

Óbajor *e* (primär-umlaut).

60. §. Az óbaj. *a* umlautja, amely a 8. században állt be,¹ nyjunktban *e* lesz, artikulációja olyan, mint az eredeti *e*: *tekk^a* decken, *ek^k* Ecke, *ēlmā* Edelmann, *hēm* heben, *rekk^a* recken, *sets^ŋ* setzen, *pekk* Bäcker, *kest* Gäste, *wešš* Wäsche, *nērl* Nägel, *šrekk^a* schrecken, *nest^a* Äste.

Nazálisok előtt az *e* nyílt: *end* Ende, *henkst* Hengst, *nenna^a* nennen, *hend* Hände.

61. §. *l* előtt az *e*-ből *ō* lesz, amelynél azonban az ajakgömbölyödés szorosabb, mint az eredeti *-el* kapcsolatnál. — *el* + konz. kapcsolatban az *l* eltűnik s az *ō* megnyúlik: *ōlend* Elend, *ōn* Elle, *fōz^ŋ* Felsen, *kōz^ŋ* Gelse, *khōχ* Kelch, *khōn* Kelle, *pōts* Pelz, *stōn* stellen. — Vannak egyes esetek, ahol az *ō* nyílt, jöllehet primär-umlautból származik: *kwōkeist* Quälgeist, *wōχ* welch, *hōd* Held.

62. §. Az *-er*-ből *io* lesz, mint a bajor-osztrák dialektusokban általában: *firti* fertig, *hi^akt* Herbst, a *k* nyji sajátság, *ioχ^a* ärger, *štio^{k^a}* stärker, *hi^at^a* härter, *šio^{f^a}* schärfer, *šwio^{t^{s^a}}* schwärzer, *khio^{t^{s^ŋ}}* Kerze, *wioⁿ* wehren.

Mégg. Az óbaj. *ā* primär-umlautja csak néhány esetben maradt el: *ant^ŋ* Ente, ófn. anut, *trād* Getreide, ófn. gitregidi, *hāb* herb, kfn. häre, ófn. *harawi, *hāriⁿ* Hering, ófn. hāring, *nārl* Nelke, ófn. negellin, *kat^ŋ* Gerte, ófn. garte, *rādi* Rettich, ófn. retih és ratih; nyjunktban tehát az umlaut nélküli alak marad meg ezekben a szavakban.

63. §. A sekundär-umlaut nyjunktban nem ment ily tisztán végbe. Ar *e* ritkább, gyakoribb a nyílt *a*, vagy az óbaj. *a*-nak megfelelő hang.

¹ Schatz, 32. l.

A többesszámban rendszeren *a* van, amelyet néha röviden, néha hosszan ejtenek: *tāχ^a* Dächer, *krāw* Krägen, *štām* Stämme, *krānts* Kränze, *wātsŋ* Warze, *nāriš* närrisch, *hakkŋ* kfn. hähse, Bein.

Az *e* van meg ilyenekben: *pēd^a* Bäder, a nyílt szótag hosszú, *tsent* Zähne, *rēd^a* Räder, *šlē* Schläge.

A kicsinyítő képző rendszeren nem okoz umlautot: *akkal* Äckerlein, *plāl* Blättlein, *kanzl* Gänslein, *khätsl* Kätzlein, *māl* Mädlein, *kāttl* Gärtlein, *fāl* Ferkel, ófn. farheli.

Némely szóban a többszben *ē* lép fel, kicsinyítő képzőben *ā*: *plāl* Blättlein és *plēd^a* Blätter, *klāsl* Gläslein és *klēs^a* Gläser, *rāl* Rädlein és *rēd^a* Räder.

64. §. Nem állott be az umlaut az óbaj. *ā*-nál: *krā* krähen, ófn. kräen, *mā* mähen, ófn. mäen, *šwātsŋ* schwätzen, *kāχ* jähe, ófn. gāhi, *tsāχ* zähe, ófn. zāhi, *šwār* schwer, ófn. swāri, *stād* stāti, still, *trā* drehen, *šlāfri* schläfrig, *šwāχ^aarin* Schwägerin, *nā* nähen. ófn. najan.

Óbajor *o* umlautja.

65. §. Az óbajor *o* umlautja nyjunkban a környező mássalhangzók befolyása alatt különböző alakot mutat.

Az *o* umlautja rendszeren zárt *e*, amely a szótag nyílt vagy zárt volta szerint hosszú vagy rövid: *pekk* Böcke, *frēs* Frösche, *khepf* Köpfe, *khēχin* Köchin. *knēpf* Knöpfe, *knēl* Knödel, *lēχ^a* Löcher, *šepf* Schöpfe, *rekk* Röcke, *fēyl* Vogel. — Kivételesen: *mex^t* möchte, *ēd* öde, *unnēdi(χ)* unnötig.

1. *Megj.* Nyílt *e* azonban *s* előtt: *restŋ* rösten, *pēs* böse, *katēs* Getöse, *trēstŋ* trösten, *lēzŋ* lösen.

2. *Megj.* Az *-ör* kapcsolat nyjunkban *ea* diftongus lesz: *hēon* hören, *rēon* Röhre, *tēafa* Dörfer, *kheob* Körbe.

3. *Megj.* Megmarad az *ö* *l* előtt, de az *l*, ha utána mássalhangzó következik, rendszerint eltűnik: *hōtsl* Hölzlein, *wōff^a* Wölfe.

Óbajor *ü*.

66. §. Az *u* umlautja nyjunkban rendszerint *i*: *piff^a* Büffel, *tin* dünn, *jins^a* jünger, *knüttl* Knüttel, *klück* Glück, *wintŋ* wünschen, *štükl* Stücklein, *krind^a* Gründe, *limm^a* Lümmel, *tsürl* Zügel, *sind* Sünde, *tsintŋ* zünden.

Az *ür*-ből *ia* lesz: *pīestŋ* Bürste, *tīa* dürr, *fīχtŋ* fürchten, *fīst* Fürst, *kšpian* spüren.

Megmarad az *ü* *l* előtt: *hülsŋ* Hülse, *mü* Mühle, *fün* füllen.

Az *u* umlautja elmarad *ek* előtt, ami a felnémet nyjok saját-sága: *trukka* drücken, *prukka* Brücke, *pukka* bücken, *krukka* Krücke, *rukŋ* Rücken, *štukk* Stück, *tsruk* zurück, *mukŋ* Mücke, *lukka* Lücke. — Külön említendő *hupfa* hüpfen, kfn. hüpfen és hupfen; itt tehát az umlaut nélküli alak maradt meg; *mɔb* mürbe, itt és az ófn. marawi alak fejlődött tovább, nem az ófn. muruwi; *sunal* és *sinal* dem. Sohn, *khuxl* Küche.

Óbajor *uo* umlautja.

67. §. Az *uo* umlautja a bakonyvidéki nyjokban általában *ia* lett; ez van meg nálunk is: *fria* früh, *fiass* Füsse, *kriassŋ* grüssen, *hiŋŋ* hüten, *miad* müde, *triab* trübe, *riafa* rufen, *siass* süß, *piassŋ* hüßsen, *piaxl* dem Buch, *niŋxt* nüchtern.

Az *r* előtt is *ia* van, az *r* pedig eltűnt, illetőleg vokalizálódott: *tia* Tür, *riən* rühren, *fiən* führen, *kapiən* gebühren, *fi* für.

A nazalisok előtt nyjokban a többi *ui*-dialektusokhoz képest eltérést mutat, amennyiben *ia* helyett *ǣ*-t (erősen nazalizált *e*-t) ejtenek: *krǣa* grün, *hǣona* Hühner, *plǣamal* dem. Blume.

Óbajor *au* umlautja.

68. §. Az *au* umlautja nyjokban kétféle alakban mutatkozik: *āi* és *ā*. *āiyl* Äuglein, *sāi* Säule, *kəpa* Gebäude, *māil* dem. Mauer, *pāirin* Bäuerin. Labiálisok előtt, ahol az *au*-ból *ā* lett, ott az umlaut eredménye is *ā*: *pāma* Bäume, *trāma* träumen, *fāsāma* versäumen.

A) *A hangsúlytalan szótagok magánhangzói.*

1. Praefixumok.

69. §. A *be-*, óbaj. *pi-* praefixum *e*-je is általában elvész pl. *pšlɔŋ* beschlagen, *pštɔŋ* bestellen, *pšliassŋ* beschliessen. Ha utána labiális hang jön, akkor megmarad: *pefǔ* Befehl, *pefestiə* befestigen, *pefintŋ* befinden. Kivételes: *pikəən* begehren; más gutturális v. nazális előtt *ə*: *pəkrəm* begraben, *pəkiəssŋ* begiessen, *pəklɔŋ* beklagen, *pənutsŋ* benutzen, *pənəma* benehmen, *pəmuisŋ* hemüssen.

70. §. A *ge-*, óbaj. *ga-*, *gi-* praefixum *e*-je is elveszett a legtöbb esetben. Így vokális előtt *kəkkət* geackert, *kəndwɔt* geantwortet.

Az *l* és *n* előtt a *ge*-ből *k* lesz, a liquida pedig palatalizálódik: *klāss* Geleise, *klewheit* Gelegenheit, *klept* gelebt, *knaw* genau, *knāk* Genick, *knomma* genommen.

A *p* és *t* előtt a *ge*- praefixum *e*-je megmarad, bár hangsúlytalan volta miatt erősen redukálva: *kəpliat* Geblüt, *kəpēt* Gebet, *kəpuat* Geburt, *kətaə* Gedanke, *katēs* Getöse.

A part. perf. *ge*- praefixuma megvan, ha az ige vokálissal, liquidával, *h*-val, *š*-sel, vagy *w*-vel kezdődik: *kəwat* gearbeitet, *kəkkat* geackert, *kəpfat* geopfert, *kmād* gemäht, *kmaw* genug, *khatst* geheizt, *kmāt* gemeint, *knād* genäht, *klept* gelebt, *krīm* gerieben, *krēt* geredet, *krinə* gering, *kšikk* geschickt, *kšantŋ* gestanden, *kwoat* gewartet, *kwist* gewusst, *kwats* Gewürz, *kwest* gewesen, *khwist* gehustet. Egyébként a *ge*- előrag hiányzik: *tawft* getauft, *tā* getan, *iēd* gedehnt, *tsoə* gezogen, *khemma* gekommen.

71. §. Az óbaj. *-ur*, amely később *-ar*, *-ir*, *-er* és *-or* alakban található,¹ nyjunkban *ə* lesz: *əlawm* erlauben, *əraāiχa* erreichen. *ərinna* erinnern. A legtöbb esetben azonban *t* járul eléje s akkor az *ə* szintelen vokális lesz: *təpəma* erbarmen, *talēm* erleben, *talōə* erlogen, *tətrəə* ertragen, *təšlōə* erschlagen, *təwəatŋ* erwarten, *təkənt* erkannt, *təšöt* erzählt.

Némely szónál megmarad az *u* vokális: *uəspruə* Ursprung, *uərötŋ* Ureltern, *uatai* Urteil, *uəšəχ* Ursache. Ennek magyarázata az, hogy ezek a nép nyelvében ritkán fordulnak elő, csak az irodalmi nyelvből ismereteseek, azért áll a kiejtés is közelebb hozzá.

Az óbajor *da*-ból *tə* lesz: *təfə* davon, *tənəm* daneben, *təkən* dagegen.

72. §. Az óbajor *fur*-, *far*-, *for*-, *fir*, *fer*- nyjunkban rendszeren *fə*-alakban fordul elő: *fəkesŋ* vergessen, *fəpəam* verderben, *fəlian* verlieren, *fəšpreχa* versprechen, *fəšəə* versehen, *fənəmə* vernehmen, *fəštəkkə* verstecken, *fəwiastŋ* verwüsten.

73. §. Az óbajor *za*-, *zi*- mindig elvesztette vokálisát: *təsam* zusammen, *təruk* zurück, *təwidə* zuwider.

74. §. Az *ant*- csak az *andwoat* Antwort, óbajor antwort szóban van meg, mivel ez hangsúlyos, megmaradt.

75. §. Az óbajor *un*- magánhangzója változatlan maradt: *ummēyli(χ)* unmöglich, *unnēdi(χ)* unnötig, *untsāidi(χ)* unzeitig, *umpēndi(χ)* unbändig.

¹ Schatz, 47. l.

76. §. Az *zer*-ből *tsə* lesz: *tsərā̄issŋ* zerreissen, *tsə̄sl̄q̄n* zerschlagen.

2. Szóközépi és szóvégi hangsúlytalan magánhangzók.

Óbajor *a*.

77. §. Hangsúlytalan helyzetben rendszerint elveszett: *ōm* oben, óbajor *opana*, *travst* draussen, *uzzana*. Az *-al* kapcsolatban egészen eltűnt *s* az *l* gutturális után palatális lett: *fōrl* Vogel, óbajor *fogal*, *tunkl* dunkel, *tunchal*, *węksl* Wechsel, wehsal. Az *-ar*-ból gyengült *a* maradt: *qkka* Acker, *achar*, *āit^a* Eiter, *eitar*. *ham^a* Hammer, *hamar*, *iw^a* über, *upar*. Az *ag*-ból *i* lesz; a *g*-ből *χ*, de csak ha ragozásban vokális következik utána, különben elvész: *hāili* heilig, heilag, *hanti* hantac, bitter, *sivri* sērac, schmerzhaft, *šwiri* schwierig.

A szóvégi *a* nyjunktban nyomtalanul eltűnt: *fq^a* vor, *fora*, *hē^a* her, *hera*. Három esetben *i* van: *āni* einhin, *hinein*, *tani* dana, *hinweg*, *weg*, *ani* ana, *hinan*, pl. *kē tani* geh weg; ennek eredete homályos. Az összetételekben szintén nyomtalanul eltűnt: *misspravχ* Missbrauch, óbaj. *missa*, *wēχwāis^a* Wegweiser, óbaj. *wegawiso*, *šamhaft* óbaj. *scamahaft*, *schamhaft*.

A *schaft* képzőben az *a* úgy fejlődött, mint a hangsúlyos szavakban: *noχpašqft* Nachbarschaft, *wi^atšqft* Wirtschaft.

Óbajor *e*.

78. §. Az *-ar*-ból már az óbajorban *-er* lett és ez mint *a* folytatódik nyjunktban: *fiš^a* Fischer, *fōd^a* Vater, *sūm^a* Sommer, *tīšl^a* Tischler, *fuid^a* Futter, *wint^a* Winter, *prīadaliχ* óbaj. *pruodarlihin*, *brüderlich*. Az *-en*-ben az *e* egészen eltűnik: *wq̄n* Wagen, *q̄atŋ* Garten, *piāstŋ* bürsten, *hitsŋ* Hitze. Az *-en*-ből *a* lesz: 1. *naz*. után: *nem^a* nehmen, *khēn^a* kennen, *lēn^a* lernen; 2. *gutturális* után: *štekk^a* stekken, *wekk^a* wecken, *fan^a* fangen, *rer^a* regnen; 3. *pf*, *f* után: *hupf^a* hupfen, *rupf^a* rupfen, *tsupf^a* zupfen, *pfāiff^a* pfeifen, *krāif^a* greifen, *šlāif^a* schleifen. Az *-et*-ből *at* lesz: *kšekəd* scheckig, bunt. A szó végén nyomtalanul eltűnik: *pēs* böse, *ēd* öde, *trīb* trübe, *mi^ad* müde, *mō^ab* mürbe, *trād* Getreide.

Óbajor *i*.

79. §. Legtöbbször megmarad, legalább mint redukált hang: *himmə* Himmel, *himil*, *heməd* Hemd, *hemidi*, *iwə* übel, óbaj. upil. — Az *-ir*-ből ^a lesz: *ēχ^a* Ähre, *ahir*, *püttə* Bilder, *liədə*, Lieder, *lāmpə* Lamm, lembir, eredetileg plur., de most sing.-ként használatos. — Az *-in*, *-nis*, *-ing*, *-ling*, *-isc*, *-lich* képzőkben megmaradt: *khēχin* Köchin, *lēwərin* Lehrerin, *mastərin* Meisterin, *finstənis* Finsternis, *hindənis* Hindernis, *əštlinə* Erstling, *fremdlinə* Fremdling, *təwriš* taub, ófn. torisc, *pāwriš* bäuerisch, *əli(x)* ehrlich, *fəχtalix* fürchterlich, *əpəəmli(x)* erbärmlich. — A számnevekben *i* van 4—19-ig: *firi*, *fimsi*, *seksi* stb., a mellénevek végzetében az irodalmi nyelv *e*-je helyett: *hōχi* hohe, *šəni* schöne, *šwətsi* schwarze, *klāni* kleine. — A szóvégi *i* megmaradt: *auffi* aufhin, *aussi* aushin, *owi* hinunter, de lekopott e két szóban: *unt* unti és *ent* enti e jelentésben: túl. Megvan az *i* a becéző nevekben: *frantsi* dem. Franz, *lizi* Elisabeth, *hanzi* Hans.

Óbajor *u*.

80. §. A hangsúlytalan *u* a szó közepén mindenütt eltűnt: *sitli(x)* sittlich, situlich, *frīdsam* friedsam, fridusam. — A szóvégi *u*-ból már 900 körül *o* lett, ennek nyjunkban semmi nyoma: *frīd* Friede, óbaj. fridu(o), *fū* viel, filu, filo. — A számneveknél az *-uc*-ből *iχ* lesz: *tswantsiχ*, *trāsiχ* stb. — Az *-ul* (később *-ol* végzetben) az *u* határozatlan színezetű hang lesz: *əpfə* Apfel, *nəpə* Nebel, nebol, *štaffə* Staffel, stafol.

Ha az *-ul* (*-ol*) előtt gutturális van, akkor az *u* egészen elvész és az *l* palatális lesz: *anγl* Angel, angol *štγl* Stahl, stahol. Az *-ung*, *-ur* képzőben az *u* megmarad, illetve *ə*-vá gyengül: *əχturə* Achtung, *tseiχnurə* Zeichnung, *regiarurə* Regierung, *əwə* aber, ófn. abur, *khāisə* Kaiser, ófn. keisur. — Az *ung* helyett néha *iə* van: *əχtiə* és *əχturə* Achtung, *tsāitiə* és *tsāitiə* Zeitung. Ez az *-ing* képző analogiájából magyarázható.

II. A konzonantizmus.

1. Zörejhangok.

81. §. A második lautverschiebungnak a bajor területen való elterjedését és mibenlétét részletesen tárgyalja Schatz: *Altbair. Gram.* 63. l. Az ott elmondottak alapján nyjunk konzonantizmusa a következőkben jellemezhető.

Óbajor *k* (*c*).

A *k* germ. *g*-ből fejlődött. Nyjunkban különböző alakot mutat.

82. §. A szó elején, ha utána vokális következik, akkor aspirata: *khind* Kind, *khōd* Kot, *khēm^a* kommen, *khin^a* können, *khoxl* Kachel, *khēw^a* Käfer, *khēan* Kern, *khōb* Korb, *khūi* Kuh; egyébként *k*: *kraut* Kraut, ófn. krūt, *krampf* Krampf, ófn. krampho, *klōts* Klotz, *klīam* klieben, *knop* knapp, *klempen* klempern, *klettn* Klette.

83. §. Intervokális helyzetben rendszerint geminata már az óbajorban is. Ez nálunk is megmaradt: *okk^a* Acker, ófn. ackar, *prukk^a* Brücke, óbaj. acc. prukkun, *hokk^a* Hacke, *lukk^a* Lücke, *rukk^a* rücken, *lokk^a* Lache, *rekk^a* recken, *pikk^a* kleben.

84. §. A szó végén *x*: *hēnix* Honig, *khēnix* König, óbaj. kuninc és az *-ig* képzőben: *tswantsix* zwanzig, *ekki(x)* eckig. — A geminata is *kk*, némely esetben, különösen hosszú vokális után *g*: *ekk* Ecke, *pekk* Bäcker, de *špēg* Speck, ófn. spec (ck), *fleg* Fleck, *tsēg^a* Zecke.

Megjegyzés. Az idegen szavakban a *k* a szó elején, ha utána vokális áll, aspirata lesz: *khapitāi* Kapital, *khoplā* Kaplan, *khumarōd* Kamerad, fr. camarade, *khumu^{an}* Komorn, Komárom; egyébként megmarad a *k*: *klōst^a* Kloster, claustrum.

Óbajor *g*.

85. §. Az óbajorban csak zöngés hangok között volt meg.¹ Nyjunkban különböző hangok felelnek meg neki.

¹ Schatz, 76. l.

A szó elején egy esetben *g*: *gu'in* Gulden, egyébként *k*: *kossn* Gasse, *kost* Gast, óbaj. *gast*, *kwixt* Gewicht, *kā'st* Geist, ófn. *geist*, *ki'ssn* giessen, ófn. *giozzan*, *koppa* Gabel; *kanz* Ganz, *kqan* Garn, *kē* gehen, *koid* Gold, *krōs* Gras, *kru's* Gruss, *krund* Grund.

l előtt *γ*: *sīyl* Siegel, *flēyl* Flegel, *pēyln* bügeln, *štrīyl* Striegel, *šlēyl* Schlegel.

A szó végén és *t* előtt *χ*: *joxt* Jagd, *klōχ* Klage, *plōχ* Plage, *tsūχ* Zug, *trōχ* Trog, *lauχ* Lauge, *auχ* Auge, *wēχ* Weg.

Intervokális helyzetben rendszeren *χ*: *mōχ^a* mager, ófn. *magar*, *šwōχ^a* Schwager, *lōχ^a* Lager, *trōχ^a* Träger. A *-gen* végződésű szavakban és *n + g* kapcsolatban *o*: *mōo* Magen, *troro* tragen, *plōo* plagen, *sio* sing, *prio* bring, *tio* Ding.

A szóvégi *g* néhány esetben elmarad, főként ha előtte óbaj. *uo* állott: *pfluⁱ* Pflug, ófn. *pfluog*, *kruⁱ* Krug, ófn. *kruog*, *kmui* genug, ófn. *ginuog*.

Az idegen szavakban legtöbbször megmarad a *g*: *gulās* gulyás, *gips* Gips.

Óbajor *ch* (*h*, *hh*, *hch*).

86. §. A szó elején csak vokális előtt maradt meg, egyébként eltűnt, miként már az óbajorban is. «Im Anlaut vor stimmhaften Konsonanten weisen es die frühesten Denkmäler noch auf, doch verliert es sich am Beginn des 9. Jahrhunderts.»¹: *hā* Hahn, *hoz* Hals, *hozt* hart, *hām* heim, *hand* Hand, *ho'in* halten, *hanef* Hanf, ófn. *hanaf*, *hēm* heben, *hās* heiss, *hātsn* heitzen, *he'ost* Hengst, *hōχ* hoch, *hund* Hund, *hittn* Hütte.

A szóközépen megmarad intervokális helyzetben és *t* előtt: *oxtn* achten, ófn. *ahtōn*, *poχ^a* backen, ófn. *bahhan*, *roχ^a* Rachen, ófn. *rahhan*, *krōχ^a* krachen, *moχ^a* machen, *fleχtn* flechten, ófn. *flehtan*, *šoxtl* Schachtel, *šleχt* schlecht, *noχt* Nacht, ófn. *naht*, *moχt* Macht, ófn. *maht*, *toχt^a* Tochter, ófn. *tohtar*, *woxtl* Wachtel, ófn. *wahtala*, *woxtn* wachen, ófn. *wakhēn*.

Megmarad a *hs* kapcsolatban, ahol *ks* lett: *oksl* Achsel, óbaj. *ahsla*, *węksl* Wechsel, ófn. *wehsal*, *iaksn* óbaj. *uohsinin*, Achselhöhle, *fukks* Fuchs, *wokksn* wachsen, ófn. *wahsan*.

A szóvégi *h* néhány esetben eltűnt: *in dē hē* in der Höhe,

¹ Schatz, 86. l.

nā noch, *flo* Floh, *rāi* Reihe. A *-lich* képzőben, ha utána konzonáns következik: *tātlī rēn* deutlich reden, *klīklī lēm* glücklich leben, a szem. névmás acc.-ban: *mī* mich, *tī* dich, *sī* sich. A *h* és a megelőző liquidá között gyakran szekundervokális fejlődik ki (svarabhakti): *fuari* Furche, *mūli* Milch, *tuwritsuχ* Durchzug, *khōli* Kalk, ófn. chaleh.

Óbajor *p* (*b*).

87. §. A óbajor *p* germ. *b*-ből származott és mint ilyen általában megmaradt a szó elején és közepén.

A szó elején: *prōd* Brot, *plāχ* bleich, *plīnd* blind, *pitt^a* bitter, *plūid* Blut, *plāim* bleiben, *peari* Berg, *pea* Zuchteber, *pa^{ua}* Bauer, *pi^a* Bier, *pēzn* Besen.

A szó közepén intervokális helyzetben geminálódik: *kopp^a* Gabel, *kipp^a* Giebel, *no^{ppa}* Nabel, *šipp^a* dem. Schub. Ha az intervokális *p* után nazális áll, akkor a vokális kiesik és a *p* a nazálissal *m*-mé asszimilálódik: *ham* haben, *ko^m* Garbe; itt az *r* vokalizálódása teremtí az intervokális helyzetet, *rāim* reiben. L. Asszimiláció.

A geminációban a *pp* rendszerint megmarad: *kripp^m* Krippe, *ripp^m* Rippe, *wupp^m* Wuppe.

88. §. A 11. század elején a szóközépi és szóvégi *p*-ből *b* fejlődött.¹ Az ily módon keletkezett szóközépi labiális mediából nyjunktban intervokális helyzetben és *r* után *w* lett: *li^{awa}* lieber, *lē^{wa}* Leber, *pi^{awal}* dem. Bube-hoz, *chi^{awas}* Kürbis, *sō^{wa}* selber, *sū^{wa}* Silber, *šer^{awal}* Scherblein, *wā^{wal}* dem. Wabe és dem. Barbara; *m* után a *p* megmaradt: *krump* krumm, óbaj. *crump*, *khamp^a* Kamm, kfn. *kamp*, *lāmp^a* Lamm, ófn. *lamp*.

A szóvégi *b* megmarad: *štav^b* Staub, *stoup*, *lā^b* Leib, *lā^b* Laib, ófn. *hlaib*, *khō^{ab}* Korb, *mō^{ab}* mürbe. Néha elvész: *wāⁱ* Weib.

Óbajor *t*.

89. §. A szó elején nyjunktban kivétel nélkül nélkül *t*: *topf^a* tapfer, *trā^u* trauen, *tōχ* Tag, *tōχt^a* Tochter, *tōf^a* Tafel, *tants* Tanz, *tōšⁿ* Tasche, *ta^{sund}* Tausend, *tīš* Tisch, *tō^a* Tor, *trām* Traum, *trēn* treten, *tū^{iχ}* Tuch.

Az intervokális *t*-ből *d* lesz: *fōd^a* Vater, *ōⁱd^a* alter, *moⁱd^a*

¹ Schatz, 75. l.

Mutter, *fēd^a* Vetter, *kād^a* Gatter, ófn. *gataro*, *šnīd^a* Schnitter, *fuīd^a* Futter; ha azonban a *t* utáni vokálist *n* vagy *l* követi (különösen mint dem. képző), a *t* kiesik és a két vokális egybeolvad. Mivel rendszerint az első vokális hangsúlyos, természetesen ennek színezete marad meg: *šōn* Schatten, *khen* Kette, *klin* gelitten, *prōn* braten, *hōin* halten, *ksōn* gesotten, *prāl* dem. a Bratenhez, *prēl* dem. a Brett-hez, *rāl* dem. Rad, *māl* dem. Magd.

Az *-nt*-kapcsolatban intervokális helyzetben megmarad a *t*: *fiⁿtⁿ* finden, *piⁿtⁿ* binden, *šintⁿ* schinden, scintan, *tsintⁿ* zünden, *fāšwintⁿ* verschwinden.

Ha az *-nt*-re *l* következik, akkor *nd*-vé változik, kivéve, ha az *l* deminutív képző: *ksindl* Gesindel, *šindl* Schindel, de *pantl* dem. a Band-hoz, *piⁿtl* Bündel.

Ha *-nt*-re *-er* következik, akkor kétféle fejlődést látunk: a) ha tőszó, akkor *-nt*: *wint^a* Winter, *hint^a* hinter; b) ha az *-er* továbbképző, akkor *nd*: *kšwind^a* geschwinder, *plind^a* mentš blinder Mensch. Itt az amúgy is gyengén hangzó *-er* (2) ragot a nyelvhasználat nem érzi a blind szó lényeges részének, azért az *-nt* úgy fejlődött, mint a szó végén.

90. §. A szóvégi *t* vagy megmarad *t*-nek, vagy *d* lesz. A *t* megmarad rendszerint χ , vagy más (nem *n* és *l*) konzonáns után: *kroft* Kraft, *noxt* Nacht, *poxt* Bart, *moxt* Macht, *rext* recht, *šoft* schafft. Vokális, *n* és *l* után és az *-nt* kapcsolatban *d*-t találunk: *prōd* Brot, *prād* breit, *wāid* weit, *hand* Hand, *krund* Grund, *wind* Wind, *ōid* alt, *khoid* kalt, *kwōid* Gewalt.

Óbajor *d*.

91. §. Az óbajor *d* a germ. *þ*-ből fejlődött.

A szó elején mindig *t*: *tōχ* Dach, *tēn^a* dehnen, *te^ab* derb, *tu^ašt* Durst, *tampf* Dampf, *tōm* Darm, *tāmisch* dämisch, *tau^an* dauern, *tekk^a* decken, *tāitš* deutsch, *tun^an*, donnern, *tumm* dunum.

A szó közepén interdentális helyzetben *d*: *nīd^a* nieder, *nidar*, *lōd^an* lodern, *li^ad^a* Lieder, *ōd^a* Ader, ófn. *ādara*, *mōd^a* Mähder, ófn. *madari*, *prūid^a* Bruder, *šnāid^a* Schneider, *tswid^a* zuwider, ha azonban a másod!k vokálist *n* követi, akkor a *d* az erős hangsúly (Stosston) miatt kiesik: *pōn* Boden, ófn. *bodam*, *fōn* Faden, *sīn* sieden, óbaj. *siodan*, *lāin* leiden, *sāin* Seide,

Szóközépi helyzetben az *-nd* kapcsolatban megmarad a *d*: *and^ar^a* anderer, *fāštēndi^a* verständigen, *pēndi^a* bändigen, *handl^a*

handeln, *-nd+en* esetében azonban *t* lesz belőle: *findn* finden, *bindn* binden. Az *-ld*-ben az *l* kiesik, *d* pedig vagy megmarad mint *t*, vagy pedig elvész: *fākoitn* vergolden, *šo'in* Schulden.

A szóvégi *d* általában megmarad, *l* és *r* után rendszeren *t* (*tt*), ritkán *d*: *krund* Grund, *pfæt* Pferd, *pfund* Pfund, *plind* blind, *pütt* Bild, *šütt* Schild, *heät* Herd, de *poīd* bald, *wōīd* Wald.

A geminata nyjunktban *tt*-vé lesz: *šmittn* Schmiede, óbaj. *smidda*, *klettñ* óbaj. *chledda* Klette, *lotñ* Latte, *špottñ* spotten.

Óbajor s.

92. §. Az óbajor s képzését tekintve *s* és *š* között állt, de mindig *s*-nek írták. «Das altbair. *s* nahm eine Mittelstellung zwischen *s* und *š* ein und entwickelte sich zu *s* oder *š* je nach der lautlichen Umgebung».¹

Nyjunktban a *sz* elején vokálisok előtt *s*, konzonáns előtt *š* lett: *soʷ* sagen, *sa^u* Sau, *sp^m* Salbe, *seksi* sochs, *sāⁱ* Seile, *sun* Sonne, *sīrl* Siegel, *sum^a* Sommer, *šlçxt* schlecht, *šlimm* schlimm, *štā* Stein, *štrāχ* streich, *štā^χ* Steig, *štratsñ* stürzen.

A szóközépen az *s* fejlődését a mellette levő hangok befolyásolják. — Intervokális helyzetben és *n* előtt *z* lesz: *hōzn* Hasen, *hāⁱz^a* Häuser, *wēzn* Wesen, *pēzn* Besen, *lēzn* lesen, *māⁱz* Mäuse.

Az óbajor *-hsböl* *-kks* lesz: *fukks* Fuchs, *wokksn* wachsen. L. *ch* (*h*, *hh*, *hch*).

Az óbajor *se*, *sk* > *š*, intervokális helyzetben *šš*: *šp* schön, *sō* schon, *šopf* Schopf, *tošn* Tasche, *kroššñ* Groschen, *koššñ* Gosche, *šrāⁱ* schreien, *šepfa* schöpfen, *flōššñ* Flasche.

Az óbajor *ns*-bol *ntš* válik: *menš* Mensch, *wintšñ* wünschen, *sp* mindig *šp*: *fešp^a* Vesper, *wišpən* wispeln, *hošpə* Haspel, *krušpə* Kruspel.

st intervokális helyzetben *st*: *huⁱstñ* husten, *fəwi^astñ* verwüsten, *l*, *m* előtt az *s*-ből *z* lesz: *līzl* dem. Elisabeth -ből, *hi^azl* dem. Matthias-ból, *pəmzl* Pinsel, *hanzl* Hans, *kanzl* Gänslein.

Az *rs*-kapesolatban az *r* vokalizálódik és csak az *š* marad meg: *hi^aš* Hirsch, *pu^aš* Bursche. Az *rst* > *št*, de az igeragozásban *st*: *pe^aštñ* Borste, *pi^aštñ* Bürste, *ko^asti(χ)* garstig, *ke^aštñ* Gerste, *tu^ašt* Durst, azonban: *fō^ast* fährst, *fi^ast* führst, *po^ast* bohrst, *šmi^ast* schmierst, *wand^ast* wanderst, *wō^ast* warst, *wi^ast* wirst.

¹ Schatz, 82. l.

A gemináció nyjunkban is *ss* a szó közepén: *essn* essen, *frēssn* fressen, *pā'ssn* beissen, *hāssn* heissen, *fōssn* fassen, *lōssn* lassen, *kōssn* Gasse. A szó végén rendszeren *s*, az artikulációja azonban közelebb áll a *z*-hez, kivételesen *ss*: *rōs* Ross, *flāis* Fleis, *hās* heiss, de *press* Presse, *fūss* Füsse, *si'ss* süss.

s ha *t* áll előtte *tš*: *pōtšn* Pantoffel, *wātšn* Ohrfeige; *s* némely hangutánzó szóban: *patš* (olyankor mondják, ha valami kemény tárgy, pl. kő, vízbe esik), *tutš* (ha két törekeny tárgy, pl. tojás ütközik össze); ebből képzett ige *tutšn* (összeütni).

A szóvégi *s*, ha előtte *l*, *n*, vagy vokális áll, zöngés lesz: *hanz* Hans, *kanz* Ganz, *hō'z* Hals, de *haus* Haus, *maus* Maus *lōs* los, *laus* Laus.

Óbajor *f*.

93. §. Nyjunkban a szó elején, közepén és végén is megmaradt: *flōx* flach, *frau* Frau, *frā'nd* Freund, *fā'nd* Feind, *flī'w* Fliege, *flīnk* flink, *frōn* fragen.

Szóközépen: *kift* Gift, *kroft* Kraft, *oft* oft. *tē'fa* dürfen, *leff'a* Löffel, *khaff'a* kaufen, *raff'a* raufen, *wē'fa* werfen, *tref'a* treffen, *leff'sn* ófn. lefs, Lippe.

Intervokális helyzetben *w*: *kē'w* Käfer, *šwē'w* Schwefel, ami az intervokális *b* hatásából magyarázható, pl. *le'w* Leber stb.

A szó végén: *prī'f* Brief, *tō'f* Dorf, *hō'f* Hof, *šō'f* Schaf, *khopf* Kopf, *šō'f* scharf.

ft helyett egyes bajor nyjokban a guutturalisspirantikus *χt* fordul elő az alsó frank és ószász dialektusok hatása alatt. Nálunk igen ritka. *fuχtsē* fünfzehn és *fuχtsiχ* fünfzig a *fuftsē* és *fuftsīχ* alakok mellett kiveszöben vannak.

Óbajor *h*.

94. §. Konzonánsok előtt már a 9. században eltűnik a vokálisok előtt megmarad.¹ Ami a szó kezdetét illeti, nyjunk ezt az állapotot tünteti fel: *hō'b* halb, *hō'* Haar, *hām* heim, *hēm* heben, *hātsn* heizen, *hās* heiss, de *laud* laut, régi ófn. hlūt, *lōχ'* lachen, ófn. hlalhēn, hlalhan, *lāb* Laib, ófn. hleib.

A szóközépen erősebben artikulálták a *h-t* s ennek nyomai nyjunkban is megvannak.

¹ Schatz, 96. l.

Intervokális helyzetben a *h* többféleképen viselkedik: 1. Ha a második vokális után nazális van, akkor ez a vokális hangsúlytalan volta miatt kiesik és *hn*-ből metatézis útján \emptyset lesz: *kšer* geschehen, *ser* sehen, ófn. sehan, *mōr* Mohn, kfn. mahen. 2. Ha a második vokális után *r* van, akkor az vokalizálódik és *h* erősebben hangzik: *eχ^a* Ähre. 3. Ha a második vokális egyúttal szóvégi, akkor *h* megmarad s kissé erősebben artikuláljuk: *kāχ* jāhe, ófn. gāhi, *tsāχ* zāhe, ófn. zāhi. 4. *hs* > *kks*: *fukks* Fuchs, *pikkš* Büchse, ófn. buhsan. L. *h* (*ch*, *hh*, *hch*.)

Óbajor *z*.

95. §. A germ. *t*-ből keletkezett affrikáta a mi nyjunktban is megvan: *tsām* Zaum, *tsant* Zahn, *he^ats* Herz, *ho^ats* Holz, óbaj. halz, *nets* Netz, óbaj. nezzi, *tsēχ^a* Zehe, *tsopp^a* Zapfen, *ts^on* zahlen, *tsērl* Zettel, *tsēd^{en}* zittern, *šw^oats* schwarz, *sitsⁿ* sitzen, *wetsⁿ* wetzen.

Óbajor *pf*.

96. §. Nyjunktban minden esetben *pf* maradt: *pf^off* Pfa^lfe, *pfāⁱff^a* pfeifen, *pfāⁱla* Pfeiler, *khup^fa* Kupfer, *khopf* Kopf, *hup^fa* hüpfen. *šup^fa* Schuppen, *knopf* Knopf, *kip^fa* Kipfel.

2. Zönghangok.

Óbajor *r*.

97. §. A szó elején megmaradt: *rōd* Rad, *ri^orl* dem. Ring rost Rost, *raup^m* Raupe, *ruⁱm* Rübe, *rund* rund, *rām* Rahm, kfn. roum, *ram^a* Rahmen, *rāⁱssⁿ* reißen, *rand* Rand.

A szó közepén különböző változásokat mutat: a) Intervokális *r*, ha utána *-en* következik, vokalizálódik: *f^oen* fahren, *fiⁿ* führen, *wiⁿ* wehren, *riⁿ* rühren, *kšpiⁿ* spüren, *pp^{en}* bohren, *kh^oen* Karren, b) *r* + konz. kapcsolatban szintén *a*-t találunk az *r* helyet: *eap^eamlīχ* erbärmlich, *hiⁿ* Hirn, *pp^{at}* Bart, *f^oat* Fahrt, *h^oat* hart, *he^ats* Herz, *tuⁿ* Turm, *u^alaub* Urlaub, *w^oat* Wort. Kivétel: *kesten* gestern, ahol szabályosan *kesten* alakot kellene várunk; a két *e* hang artikulációja azonban nehéz volt, azért a második hangsúlytalan szótagban az *e*-t nem ejtik. Itt tehát disszimilációs jelenséggel van dolgunk. c) Intervokális helyzetben megmarad: *fi^ara* Führer, *le^ara* Lehrer.

98. §. A szóvégi *r* rendszeren vokalizálódott: *pe^a* (Bär), *krēss^a* grösser, *hēχ^a* höher, *pess^a* besser, *tō^a* Tor, *hō^a* Haar, *u^a* Uhr. Az ófn. ári végzetű szavakban az *r* megmarad: *šār* Schere, *scāri*, *kfār* Gefahr, *fāra*, *lār* leer, *lāri*, *šwār* schwer, *swāri*.

Óbajor *l*.

99. §. A szó elején mindenütt megmaradt az eredeti alveoláris alakjában: *lām* Leim, *lampm* Lampe, *lāχt* leicht, *luft* Luft, *lōχ* Loch, *lōd* Lade, *lan* lang, *lēm* leben, *liχt* Licht, *lawχ* Lauge, *līn* liegen, *lēm^a* lernen, *lūχ* Lüge.

A szóközépi helyzetben többféle változással találkozunk: *a*) gutturalis hang után *l* palatális *klāiχ* gleich, *klōkkn* Glocke, *klād* Kleid, *klā* klein, *klē* Klee, *klopfa* klopfen, *klīd* Glied, *klīkk* Glück, *štīkl* Stücklein. *b*) *l* + konz.-ban az *l* *i*-vé lesz: *poⁱd* bald, *hoⁱft^a* Halfter, *woⁱd* Wald. Ez az *i* megjelenik a hangsúlytalan *-len* szótagokban is, főképp infinitívusokban: *moⁱn* mahlen, foⁱn fallen, fāⁱn fehlen, *tsōⁱn* zahlen. A hangsúlytalan *e* kiesett és az *-ln*-ből lett *in*. *c*) Intervokális *l* palatális lesz: *pfāⁱla* Pleiler, *fōⁱla* Fehler, *tāⁱla*, Teller, *tswūⁱlō* Zwilling, *hāⁱli(χ)* heilig, *pūⁱli(χ)* billig, *d*) *el* + konz., kapcsolatban az *l* eltűnik: *fō^d* Feld, *kō^b* gelb, *kōzn* Gelse, *kōd* Geld *wō^d* Welt.

A szó végén az *l* postvokális helyzetben lekopik, főképpen egytagú szavakban: *fū* viel, *štū* Stiel, *tsū* Ziel, *šō* scheel. Ha a gutturalis + *l* kapcsolat egy *e* kiesése folytán keletkezett, akkor az *l* patális és szótagképző is lesz: *khērl* Kegel, *khurrl* Kugel, *rīrl* Riegel, *miχl* Michael, *noχrl* Nagel, *siχl* Sichel, *špiarrl* Spiegel. Dentális után az *l* alveoláris marad még akkor is, ha a dentális kiesett. Ilyenkor az *l*-t stossstonikusán ejtjük: *khāl* Kittel, *sō^l* Sattel, *pe^llō* betteln, *šōχtl* Schachtel. Így képezzük a *-līn* dem. képző *l*-jét is: *māl* (dem. Magd-ból), *khā^l* (dem. Katharina, ill. Kätthe-ből), *prā^l* (dem. Braten).

Óbajor *n*.

100. §. A szó elején megmaradt, mint a bajor nyelvjárá-sokban általában: *noχrl* Nagel, *nēm^a* nehmen, *nūn^a* Nonne, *nest* Nest, *nutsn* Nutzen, *nōn* nagen, *nōzn* Nase, *nuss* Nuss, *nōd* Not.

A szóközépi *n* is megmarad, kivéve a következő eseteket, amikor az előtte álló vokálist nazalizálja, maga pedig eltűnik: *a*) némely *-ns* *-nst* végű szavakban: *ās* eins, *khāst* kannst, *tēst*

dehnt, *māst* meist, *wōst* wohnst, de *khenst* kennst, *renst* rennst, *kanz* Gans; b) az *-nd* végzetű part. praesensben, amelyet azonban igen ritkán használnak: *trōχada* tragender, *foarada* fahrender. Gutturális után az *n* palatális lesz: *knecht* Knecht, *knopf* Knopf, *knoχa* Knochen, *knowa* Knoblauch, *kne* Knie.

A szóvégi *n* rendszerint nazalizálja az utolsó szótagot és lekopik; főképp egytagú szavaknál: *lā* Lohn, *štā* Stein, *nā* nein, *pā* Bein, *laufpā* Laufbahn, *pāi* Pein, *wāi* Wein. Az *-en* végzetből, főképp infinitívusokban *ə* vagy *a* lesz: *khēnə* vagy *khēnə* kennen, *tēnə* dehnen, *hōffə* helfen, *nēmə*, *nēmə* nehmen, *premə* Bremen, *štekkə* Stecken, *prokkə* Brocken. A *-gen* végzetből *ə* lesz: *troə* tragen, *frōə* fragen, *wōə* wagen. *n* + *gen* > *ə* *fanə* fangen, *hēnə* hängen, *falanə* verlangen. Megmarad az *n* a *-ren* és *-eln* végzetben: *fōen* fahren, *fīen* führen, *wandən* wandern, *hēen* hören, *rīen* rühren, *fətseətlən* verzärteln, *handlən* handeln, *tēndlən* tändeln.

Óbajor *m*.

101. §. Az *m* a szó elején megmarad: *mišn* mischen, *miəts* März, *mā* Mann, *mōə* Magen, *miə* mir, úgyszintén a szóközépen: *namə* Name, *ramə* Rahmen, *khamə* Kammer, *šamə* schämen; megmarad a szóvégi *m* is: *wuəm* Wurm, *lām* Lehm, *fām* Feim, Schaum. Dentális után asszimilálódik, miként az irodalmi nyelvben is: *pōn* Boden, kfn. bodem, *fōn* Faden, ófn. fadem, *nōn* Atem; ez utóbbinál a szókezdő *n* analogikus képzés e szóhoz: *nōst* Ast.

m + *b* kapcsolatban az *m* asszimilálta a *b*-t: *umi* umhin, ófn. umbi, *emmə* Eimer, ófn. eimbar.

Óbajor *w*.

102. §. A szókezdő *w* rendszerint megmarad: *wōəm* warm, *wāis* weiss, *wintə* Winter, *wāi* Wein, *wissn* wissen.

A *qu-*, *ghu-*ban a *w* helyzete bizonytalan; néha megmarad: *kwōn* quälen, *kwōstn* Quaste, de *khōd*, ófn. quāt, *khēkk* ófn. quēc, *khēmə* ófn. queman.

Néha a szó közepén megmarad a *w*: *krāwə* grauer, *kōwə* gelber, *plōwə* blauer, *miəwə* mürber, középfok. A szó végén *w* helyett *b* van: *krāb* grau, *plōb* blau, *mōwi* mehlig, ófn. melo, gen. melwes.

A *w* eltűnt, ha *u* volt előtte: *pāu* bauen, kfn. būwen, *šāu* schauen, ófn. scouwōn, *frau* Frau.

Megemlíthető *šnāipt* schneit, sniwan és *spāipt* speit, spiwan, ahol szintén megvan a w-ből származott b, csakhogy asszimilálódott a t-hez.

Óbajor j.

103. §. A szó elején rendesen megmarad: *jō* ja, *jō^a* Jahr, *jōχ* Joch, *ju^o* jung, *jēd^a* jeder, *jamma^a* Jammer. Az *iē* diftongus néha *i^a*, különösen, ha mondatfonetikai okok működnek közre: *ani^ad^a* ein jeder, *ani^ats* ein jedes.

Az óbajor *j*, *r* után eltűnt, de *ē*-t *i*-vé változtatta, vagyis umlautot okozott: *khian* kehren, óbaj. *cherien*, *wian* wehren, *werien*, az *-eren*-ből *ēan* lett: *ēan* ehren.

NYELVJÁRÁSUNK HELYE A BAJOR NYELVJÁRÁSOK KÖZÖTT.

104. §. A bajor nyelvterület három csoportra oszlik: észak-közép- és délbajor nyj-ra. Az északbajor nyj. a felső Pfalz és Csehország nyugati részén, a középbajor Felső- és Alsó-Bajorországban, Salzburgban, Alsó- és Felső-Ausztriában, Morvaországban, a délbajor pedig Tirolban, Karinthiában, Stájerországban és a felsőbajor hegység egyes részein uralkodik.¹

Végigtekintve nyjunk hangtanát megállapíthatjuk, hogy nyjunk a középbajor dialektushoz tartozik, mert megvannak benne mindazon tulajdonságok, amelyek a középbajorra jellemzők:²

1. A szókezdő gutturális fortis-ból aspirata lett: *khumm* komme. 2. Az *ê, ô* megmaradt monoftongusnak és nem lett diftongus, mint a délbajorban; pl. *nōd* Not, *rōd* rot, *rē* Reh, *klē* Klee. 3. Jellemző a középbajorra, hogy az *l* és *r* erősen vokalizálódott: *ōd* alt, *soin* Sohle, *wōd* Wald, *fuori* Furche, *peari* Berg, *kōan* Garn. A szóvégi *l* egytagú szavakban eltűnik: *stū* still, *tsū* Ziel. 4. Középbajor sajátosság még, hogy a *d* intervokális helyzetben eltűnik: *rāl* Radel, *fōn* Faden, *pōn* Boden; ez különösen Alsó-Ausztriában van elterjedve. Magyarázatát a középbajor artikuláció kényelmes voltában találjuk. 5. A *b* és *d* a szó elején fortis, a szó közepén s különösen a végén ismét lenis lesz: *pōd* hald, *piaxl* Büchlein, *tōχ* Dach, de *stāub* Staub, *wōd* Wald, *khōd* kalt.

A középbajor nyjokat a kfn. *uo* diftongus fejlődése alapján egy *ua-* és *ui-*csoportra szokták osztani. A mi nyjunk az *ui-*csoporthoz tartozik, amely a szóvégi *b, g, ch* konzonánsokat is

¹ Reis, 25. l.

² L. Dr. Anton Pfalz: Kurze Übersicht über die bayrischen Mundarten Österreichs.

gyakran elhagyja: *wā*ⁱ Weib, *pū*ⁱ Bube, *kru*ⁱ Krug, *pflu*ⁱ Pflug, *nā* noch, *ā* auch.

Mint a bevezetésben láttuk, nincsen elegendő történeti adatunk annak eldöntésére, hogy honnan jöttek a község lakói. Nyelvészeti alapon azonban megkísérelhetjük a kérdés megoldását. Mivel a *mi* nyjunkt az *ui*-csoporthoz tartozik, azon területről kellett az első telepeseknek jönniök, ahol az *ui*-csoport el volt terjedve. A kfn. *uo* diftongus fejlődésével igen behatóan foglalkozik Steinhauser a XIII. Bericht-ben. Szerinte az *ui*-terület régebben igen nagy volt. Kiterjedt azon osztrák területekre, amelyeket a magyarok kalandozásainak befejezése után (955) kolonizáltak.¹ Az idők folyamán azonban ez a terület kisebbedett, aminek főoka az volt, hogy Bécs és környéke az *ua*-csoporthoz tartozott. A főváros nyelve természetesen nagy befolyással volt a vidék nyelvére. Amint Steinhauser Grundkarte-jából látjuk, az *ui*-csoport el van terjedve Dél-Tirolban, Alsó-Ausztria északi és keleti részén, Stájerország keleti részén és nagyjából egész Nyugat-magyarországon,² a Dunántul német nyelvszigetein egészen Budapestig.

Már most az a kérdés, hogy a *mi* nyjunkt az említett vidékek melyikéről származik.

Dél-Tirol a délbajor nyjhoz tartozik, tehát ez nem jöhet szóba.

A nyugatmagyarországi hienc nyjhoz sem tartozhatnak. Egyrészt semmi történeti adat sincs arra, hogy a Bakonyban hiencnek volnának, másrészt nyelvészeti érvek is ellene szólnak. Így az *ui*-diftongus nálunk következetesen megvan; a hiencben az *l* előtt *u* van, *r* előtt *uo*, nazálisok előtt *oa* s csak a többi esetekben van *ui*.³ Több eltérés mutatkozik a vokalizmus fejlődésében is. Pl. ott az óbaj. *a*-ból *o* lesz, nálunk *o*; az *a* umlautja nálunk csak *e* (*e*), tehát monoftongus, a hiencben diftongus is⁴ stb.

Ha ellenben nyjunktat összevetjük az alsó-ausztriai nyjokkal (pl. Pfalz: Die Ma des Marchfeldes, Weigl: Die niederösterreichische *ui*-Mundart), azt találjuk, hogy ezekkel egyezik. Hogy csak néhány példát említsünk: A sekundär-umlaut teljesen egyezik. A vokálisok

¹ XIII. Bericht 29. l.

² Kivéve pl. a rábalapincsközi nyj. L. Schwartz 70. l.

³ Biró, 62. l.

⁴ U. o. 38. l.

fejlődése is nagy hasonlóságot mutat,¹ úgyszintén a konzonantizmus is.² A nyelvészeti érveket támogatják a bevezetésben említett gyér történeti adatok is, amelyek arról szólnak, hogy egyes telepések Ausztriából jöttek. — Így tehát kimondhatjuk, *a zirci nyj. az alsó-ausztriai w-nyj. csoportjához tartozik.* Innen jöttek a *Hist. Mon. Zircz.*-ben említett *vari adventantes*, akiknek nyelve a szilézia östelepeseikét felszívta és uralkodóvá lett.

Megfigyeléseim szerint ez a nyj. van elterjedve a környező községekben (Nagyesztergár, Kardosrét, Olaszfalu, Eplény, Pénzeskut, Gyertyánkút), sőt a Bakony szélén levő Béb község és környékén is!³

¹ Pfalz: Die Ma des Mfelses, 31. l.

² U. o. 32—40. l.

³ Happ, 82. l.

NYELVJÁRÁSI SZÖVEGEK.

105. §. A zirciek foglalkozása.

*in siets wan^a mā'stñs pav^{an},
mav^{ra} und tsimālā'id. tē pav^{an}
hams nō am lā'ixt^{stñ}. tē^{an}
wōkst qil^{as}, wos prav^χ^a und
mēassñ si nēd khimm^{an}, fə wō
tēs tēylīxi prōd hē^akhumt. si
mēassñ si woi ā fū plō^o und
tē šlēxti tsā'id, tə šav^a, tə fūlⁱ
re^o, ow^a tə krōssi hits khā
ē^{nu} r ā fū šōn mo^χ^a. qwa si
mēassñ to^χ no^χ ē^{an}ar qaw^t nēt
so in d^a wōd hē^arumwand^{an},
wia tē mav^{ra} und tsimālā'id. an-
d^{an} professionistñ pri^ot m^a tē
qaw^t ins hav^s, tē^{an} qwa nēd.
tē mav^{ra} und tsimālā'id mēassñ
fu^t no^χ tar qaw^t und mit
šwā^{ra} plō^χ fir am wint^a tēs
li^{aw}i prōd fōtē^{an}.*

In Zirc wohnen meistens Bauern, Maurer und Zimmerleute. Die Bauern haben es noch am leichtesten. Denen wächst alles, was sie brauchen und müssen sich nicht kümmern, von wo das tägliche Brot herkommt. Sie müssen sich wohl auch viel plagen und die schlechte Zeit (das schlechte Wetter), der Schauer (Hagel), der viele Regen, die grosse Hitze kann ihnen auch viel Schaden machen. Aber sie müssen doch nach ihrer Arbeit nicht in der Welt herumwandern, wie die Maurer und Zimmerleute. Andern Professionisten bringt man die Arbeit ins Haus, denen aber nicht. Die Maurer und Zimmerleute müssen fort nach der Arbeit mit schwerer Plage für den Winter das liebe Brot verdienen.

*tē tsimālā'id hams nō šwē^{ra},
wia tē mav^{ra}. sē mē^{assñ} in wōd
und tsar ē^{št} tē pā^m umhōkk^a;
tō mu^z m^a štō^k o^χt^{is} kē^m,
wāⁱ lā'ixt ə umklīkk kšē^o khā.*

Die Zimmerleute haben es noch schwerer, wie die Maurer. Sie müssen in den Wald und die Bäume zuerst umhauen; da muss man stark (sehr) achtge-

wan tēs hoits šō umkhokkt is, noχ^{ad} wēan tē pleχl awskhokkt; tēs iz ā ə šwāri qwat. kantsu toχ mit tē šwā'n hokka qwatn, tēs is khā klānikhejt. wan tēs hoits ts^a r am pav kheat, mu's 's tsar pašt qpuntn wēan. qpintn tans pinktli noχn plā, q'las mu's kuit kmestn wēan, wia krōs tē toχšto' sā' mu's; wā' wan nēd q'las štimt, is tēs māle^a fiati. noχn qpintn khumt tēs awšlō^o; tēs khost ā ə krōssi mi^a, pis tē trāma o'li auf ēn^on plots sān. tē tsimalā'id prax^a q'lahand tsā'χ: ə hokka, ə pā', ə hokkl, ə štēmmā'zn, ə fā', ə rošpa, an pōara, an hama, nēyl, an tsqi-štokk, ə wossawoχ.

tē murrā ham nur ə khōn, an hama, ə seχplā'. wan tē murrā mit štān^a und nēd mit tsia'yl panna, tō is ēana qwat ā khā kšpās. tē šwā'n štān^a r a'f tē murr awfihēm und an reχtn plots tē^o, tēs is ā ə plōχ. wan tē stā ts krōz is, mu's man tsō-šlō^o und tēs kēd maniksmō' hōt. tē tūwa iz a tōrum khā murrā wōan, wā' ra in an klāna lōχ khān krōssn štā hōt pri^oa khina.

ben, weil leicht ein Unglück geschehen kann. Wenn das Holz schon umgehauen ist, nachdem (dann) werden die Blöchel ausgehauen; das ist eine schwere Arbeit. Ganzen Tag mit der schweren Hacke arbeiten, das ist keine Kleinigkeit. Wenn das Holz zu einem Bau gehört, muss es zuerst abgebunden werden. Abbinden tun sie pünktlich nach dem Plan, alles muss gut gemessen werden, wie gross der Dachstuhl sein muss; weil wenn nicht alles stimmt, ist das Malheur fertig. Nach dem Abbinden kommt das Aufschlagen; das kostet auch eine grosse Mühe, bis alle Balken auf ihrem Platz sind. Die Zimmerleute brauchen allerhand Zeuge: eine Hacke, ein Beil, ein Hacklein, ein Stemmeisen, eine Feile, eine Raspel, einen Bohrer, einen Hammer, Nägel, einen Zollstock, eine Wasserwage.

Die Maurer haben nur eine Kelle, einen Hammer, ein Senkblei. Wenn die Maurer mit Steinen und nicht mit Ziegeln bauen, da ist ihre Arbeit auch kein Spass. Die schweren Steine auf die Mauer hinaufheben und den rechten Platz legen, das ist auch eine Plage. Wenn der Stein zu gross ist, muss man ihn zerschlagen und das geht manchmal hart. Der Teufel ist auch darum kein Maurer ge-

maura und tsimelād ham nur in sumer an qawat. in winta khin^as wəp tə khön niks moχ^a. wan s moχⁱ kfriat, noχ^{ad} is mid ēanar qawat aus. in winta khin^a s si avroqstn, frāli nuw tē, tē wos in sum^a kšpoat ham, tas ēan^a fiar am winta tēs prōd und oī^las wos prav^χ^a, āšoff^a ham khin^a. tē wos nēd kšpoat ham, qwa in ēanan handwep^χ wēni qawat khopt (khott) ham, tē mēassn si in winter ā um wos umšā^a. tē kēp^a māstns štān^a preχ^a, qwa hoits hōkka. tēs iz qwa nu^ara klān^a fatēast und ə pitt^as prōd.

worden, weil er in ein kleines Loch keinen grossen Stein hat bringen können.

Maurer und Zimmerleute haben nur im Sommer eine Arbeit. Im Winter können sie wegen der Kälte nichts machen. Wenn es mal friert, dann (nachdem) ist es mit ihrer Arbeit aus. Im Winter können sie sich ausrasten, freilich nur die, die im Sommer gespart haben, dass sie für den Winter das Brot und alles, was sie brauchen, einschaffen haben können. Die nicht gespart haben, oder in ihrem Handwerk wenig Arbeit gehabt haben, die müssen sich im Winter auch um etwas umschauen. Die gehen meistens Steine brechen, oder Holz hacken. Das ist nur ein kleiner Verdienst und ein bitteres Brot.

106. §. A Wenker-féle 40 mondat.

1. ās. In winta fiar^a tē trukkan^a plāl in d^a luft um^adum (um, herum).

2. tswā. 's heāt klāi awf fan šnāsm, noχ^{ad} (vagy noχ^{ad}) wiat tēs wēd^a wim (widerum) šēn^a.

3. trāi. kē, tuⁱ ə ppa štiklⁱ khoin āni in ōw^a, tas tē mūli pōd awfsi^{ad}.

4. fiari. ta kūdi mā iz min rōz am ās tu^χproχ^a und ins khōdi wōssa āni kfōin.

5. fimfi. ep^a is fpa fiar qda seks wōχ^a kšpam.

6. seksi. tē hūts iz tštōk (zu stark) kwēst, tōarum san tē wuxtlⁿ unt kants fəp^rend.

7. simi. tē^a frist tē ār oī^lwepⁱ qn^a soits und pfēf^a.

8. oχti. tē fi^{as} tama wē; i mā i hōm^as awfkrīm.

9. *nā'ni. i pin pə d^a fra^w šmīdīn* (Frau Schmied; nyjunkban még megvan ilyen esetekben az *-in* nőnemképző) *kwēst und hōw is ksokt und si hōt ksokt si sokts šō iara toxt^a.*

10. *tsēni. tēs tu'ri nima me^a.*

11. *ōwi. hiats nimi pwa tēn kho'lef^a und hav^a dən um tē q^wwāšl, tu qf.*

12. *tsōwi. wō kešt^ŋ hī? soim^a mitti^a kē?*

13. *trā'itsēni. tes san d^a slēxti tsā'id^ŋ.*

14. *fiatsēni. tu klān^a, plā'b liw^a unt štē, sunst ham di tē ken^z unt pāiss^ŋ di tođ.*

15. *fuftsēni. tu hōst am mā'st^ŋ kle^{and} unt pist prāf kwēst, to^{arum} (vagy tafia) khāst end^a (früher) hām^{kē}, wi^a tē and^{an}.*

16. *sextsēni. tu pist nō nēd kros kmuⁱ, tast^a (dass du eine) flōš^ŋ wā' a'strīost, tu mu'st e'ast nā a pisl^ŋ woksⁿ, tast kress^a wi'st.*

17. *siptsēni. kē sāi so kū'd und soks tā'n^a šwēsta, si soi tēs kwand fir e^{ng}a mo'id^a fiati nā und mid^a (mit einer) pi'st^ŋ a'sputs^ŋ.*

18. *oxtsēni. hešt^ŋ tu khend, so wās kants and^{ast} wō^{an} und s kar^{ad} (ginge) ē^{am} ā pess^a.*

19. *nā'itsēni. wē^a hōd m^a tēn ma'ar^o khō^{ab} mid^ŋ flā's ksto'in.*

20. *tswantsi^ŋ. e^a hōd so tā, as wi^a wenz^ŋ (wenn sie ihn) ts^{an} treš^ŋ pstōd hēn, tawēi, ham sēs sōw^a tā.*

21. *an^{ant}swantsi^ŋ. wen hōd^a tēnⁱ tē nā'ixi kšixt tatsōd v. tōtsōt?*

22. *tswan^{ant}swantsi^ŋ. tō mu'z m^a lō'd šrā'i, sunst fa'stēd^{ar^{an}} (versteh^t er einen) nēd.*

23. *trā'iant^{ant}swantsi^ŋ. m^a san mi^{ad} und ham^{an} tu'st.*

24. *fiar^{ant}swantsi^ŋ. wi^a m^a kest^{an} aft noxt hamkhem^a san, so san tē and^{an} šō im pet kle^o und ham d^a (dir) kslo^{fa}.*

25. *fim^{ant}ndtswantsi^ŋ. hā'id (heute) ind^a noxt ist^a šnē li^o plim und ke^o d^a fri^a ist^a o'las wekk.*

26. *seks^{ant}swantsi^ŋ. hint^{ar} und^{an} haws štē^o trā'i epfep^am^{al} mid rođ^ŋ epf^a.*

27. *sim^{ant}swantsi^ŋ. khints ēs (ihr) nēd nā an a^{mplikk} wō^{at^ŋ} a^{uf} un^z? nox^d d^a kemm^a (gehen wir) mīd e^o.*

28. *oxt^{ant}swantsi^ŋ. ēs tē^{fts} jō nēd solio^a (solche) pu'm^{ant} tants mo^ŋ.*

29. *nā^{ant}swantsi^ŋ. unzri peario^a san nēd so hō^ŋ; e^{are} (euere) san fū hē^ŋ.*

30. *trā'isi^ŋ. wi^afū kil^a wu'st und wi^afū prōd wōts ēs ham.*

31. *anōndrā'siḡ. i fəštē ɛn nēd, ēz mɛasts apɪsl laɪdā rēn.*
 32. *tswa'ndrā'siḡ. hopts ēs nēd a štīkl wəš saf kfuntŋ awf mā'n tīš.*
 33. *trā'ndrā'siḡ. sā' prū'dā wū si tswā šēnā nā'χ' hā'zā pāu in ēnən kəptŋ trɛnt (drüben).*
 34. *fīr'ndrā'siḡ. tēs wəpt iz ɛm jə fən hɛtsŋ khɛmā.*
 35. *fīmf'ndrā'siḡ. tēs is fā ɛnā rɛxt kwɛst.*
 36. *sɛks'ndrā'siḡ. wəš sītŋ tɛn tɔ fī fɛyl troməd awf tā mawā.*
 37. *sim'ndrā'siḡ. tē pavən ham fīmf oksŋ, nā' khiā untswōf lampā fəps tɔf kštōd und hɛns wō'n fəkhafā.*
 38. *oxt'ndrā'siḡ. tē lā'd san hā'd ɔ'li am fōd travst untan (und tun) mā.*
 39. *nā'nōndrā'siḡ. kɛ nu! tɛ prāv'ni hund tuitā nīks.*
 40. *fītsiḡ. i pin mit tē lā'd iwā dā wisŋ ins trād (Getreide) ā'nikfən.*

107. §. Gyermeķversek.

<i>i pin a klās pinkəl,</i>	Ich bin ein kleines Bündel,
<i>i štō mā ins winkəl (winyl);</i>	Ich stell' mich ins Winkel; ¹
<i>wan i nīks khā,</i>	Wenn ich nichts kann,
<i>fən i nīks ā.</i>	fang' ich nichts an.

Siró gyermeknek mondják:

<i>flē tū'l, flē,</i>	flehe (weine) Dudel, flehe,
<i>mɔariv wīats šē,</i>	Morgen wird's schön,
<i>mɔariv wīat tē mo'dā lātšŋ²</i>	Morgen wird die Mutter Kuchen
<i>pɔχ^a,</i>	backen,
<i>wīat t^a flētul ā mid ləχ^a.</i>	Wird der Flehdudel auch mit-
	lachen.

Kezével tapsoló gyermek mondja:

<i>pəš hanti tsam, poš hanti tsam,</i>	Pasch ³ Händlein zusammen,
	pasch Händlein zusammen,
<i>wəš wīat tē fōdā prīwā²</i>	Was wird der Vater bringen?
<i>a sā'il wā, a sɛmā trā'i,</i>	Ein Seidel Wein, eine Semmel
	drein,
<i>tə wīat t^a N. šprīwā.</i>	Da wird der N. springen.

¹ Winkel nyjunkban semlegesnemű.

³ Hangutánzó szó.

² Kalács, Magyar kölesönszó.

Újévi (névnapi) gratuláció:

<i>i wintš ɛɹ</i> <i>a klīkksjłks nā'ks jɔa,</i>	Ich wünsch' euch ein glückseli- ges Neujahr,
<i>(i wintš ɛɹ</i> <i>an klīkksjłiɹa namas-</i> <i>tɔɣ)</i>	(Ich wünsch' euch ein' glückseli- gen Namenstag)
<i>a larəs tēm,</i> <i>a ksunds tēm,</i>	Ein langes Leben, ein gesundes Leben,
<i>an pā'ł kōd tənēm,</i>	Einen Beutel Geld daneben,
<i>t^a hɛa kōd so'ł ɛɹ ten (in)</i> <i>himmə kēm.</i>	Gott soll euch in den Himmel geben.

108. §. Közmondások.

- 1. wɛa larə frɔkt, kɛd wā'd iə.* Wer lang fragt, geht weit irre.
- 2. klept is nu^a āmqi, kštɔm is awf ɛwiɣ.* Gelebt ist nur einmal, gestorben auf ewig.
- 3. štād und štād kumt da pawa um sā'na wiatšoft.* Langsam kommt der Bauer um seine Wirtschaft.
- 4. lɛan wɔs, so khāst wɔs, štü wɔs, so hɔst wɔs und lɔs an jedŋ tēs sā'nixi.* Lerne was, so kannst was, stiehl was, so hast was und lasse einem jeden das Seinige.
- 5. khupft wi^a kšpru^o.* Gehüpft wie gesprungen (csöbörböl vödörbe).
- 6. an tɛarišŋ an kün mɔri^o wintšŋ.* Einem Tauben einen guten Morgen wünschen. (Etwas Unnütziges, Zweckloses tun.)
- 7. wɛa šmiat, tɛa fɔat.* Wer schmiert, der fährt.
- 8. ɔ'la āfarə is šwār.* Aller Anfang ist schwer.
- 9. wɛar in krāits^a nēd ɛat, is in gw'n nēd wɛat.* Wer den Kreuzer nicht ehrt, ist den Gulden nicht wert.
- 10. ma so' si nēd ɛnda ɔtsi^o, ɛ ma šlɔffa kɛd.* Man soll sich nicht eher ausziehen, bevor man schlafen geht.

IRODALOM.

- M. Sievers*: Grundzüge der Phonetik. Leipzig. 1905.⁵
L. Sütterlin: Die Lehre von der Lautbildung. Leipzig. 1916.²
Phil. Wegener: Die Bearbeitung der lebenden Mundarten. Paul's
Gr. 1. 931. II. 1911.³
Fr. Kluge: Etymologisches Wörterbuch. Strassburg. 1915.⁸
W. Braune: Ahd. Grammatik. Halle. 1911.⁴
Gedeon Alajos: Az alsó-meczenzéfi német nyelvjárás hangtana.
Bp. 1905.
Hajnal Márton: Az isztiméri német nyelvjárás hangtana. Bp. 1906.
Happ József: Béb község német nyelvjárásának hangtana. Bp. 1915.
P. Lessiak: Die Mundart von Pernegg. PBB. 28. k.
H. Paul: Mhd. Grammatik. Halle. 1913.⁹
Anton Pfalz: Suffigierung der Personalpronomina im Donau-
bairischen. Reihenschritte im Vokalismus. Beiträge zur Kunde
der bayerisch-österreichischen Mundarten. I. Heft. Wien. 1918.
Die Mundart des Marchfeldes. Wien. 1913.
Dialektgeographische Proben. XII. Bericht der Kommission
für das Bayerisch-Österreichische Wörterbuch. Wien. 1925.
Hans Reis: Die deutschen Mundarten. S. G. Berlin. 1912.
Ludwig Anian Biró: Lautlehre der heanzischen Mundart von
Neckenmarkt. Leipzig. 1910.
Potoczky Alajos: A zebegényi német nyelvjárás. Bp. 1910.
Révai József: A csenei német nyelvjárás hangtana. Bp. 1910.
J. Schatz: Altbairische Grammatik. Göttingen. 1907.
Schmidt Henrik: Lautlehre der rheinfränkischen Mundart der
Sprachinsel Verbász. ZfdM. VI. 97. II. 1911.
A verbászi német nyelvjárás. EPh K. XXIII.
A magyarországi német nyelvjárás kutatás módszere és prob-
lémái. Magyar Nyelv, 1924. évf. 169. l.
Schwartz Elemér: A rábalapincsközi német nyelvjárás hangtana.
Bp. 1914.

- Schwartz Elemér* : Bevezetés a német nyelvjáráskutatásba. Bp. 1923.
- W. Steinhauser* : Textproben. Wortkundliches. Beiträge zur Kunde der bair.-österreich. Mundarten. II. Heft. Wien. 1922.
Die Entwicklung des ahd. *uo* im Bairischen und A. Duchlers Frankenhypothese. XIII. Bericht der Komm. für das Bayerisch-Österreichische Wörterbuch. Wien. 1926.
- W. Wilmanns* : Deutsche Grammatik. I. Strassburg. 1911.³
- Heinrich Weigl* : Die niederösterreichische *ui*-Mundart. Teuthonista. Jahrg. I. Heft 2.

SZÓJEGYZÉK.

E jegyzék a hangtani részben előforduló összes szavakat foglalja magában. A szavak melletti számok azon §§-okat jelzik, amelyekben a szavak előfordulnak.

a

akkał Äckerlein 63.
an einen 11.
ana ohne 53.
andara anderer 91.
andwəət Antwort 42, 74.
ani hinan 77.
aniada ein jeder 103.
aniats ein jedes 103.
anɣl Angel 80.
antɳ Ente 62.
appətit Appetit 45.
ā auch 17, 18.
ā'l Grossmutter 15.
ās eines 100.
āχl Eichel 56.
ā'ni hinein 77.
ā'ɣl Äuglein 68.
ā'sn Eisen 46.
ā'it Eiter 77.
ā'wa Eifer 46.
auf auf 51.
auffi aufhin 17, 79.
aufknəmə aufgenommen 23.
aus aus 51.
aussi aushin 13, 79.
auχ Auge 58, 85.
əaχ arg 18.

əda Ader 53, 91.
əd alt 18, 44, 90.
ədə alter 89.
əkk Acker 77, 83.
əksl Achsel 86.
əmd Abend 53.
əpf Apfel 43, 80.
əpətekɳ Apotheke 45.
əpostl apostolus 45.
əpt Abt 45.
əšn Asche 43.
əstən Ostern 52.
əxt acht 36, 43.
əxtɳ achten 86.
əxturə és *əxtin* Achtung 80.
əwa aber 44, 80.
əwi hinab 79.

d

djuəri Georg 22.

e

ə Ehre 50.
əalawm erlauben 70.
əali(χ) ehrlich 79.
əam ihm 17, 18, 29.
əan ehren 103.
əanə ihnen 29.

epeamli(χ) erbärmlich 79, 97.
eappa Erdbeere 11.
ea er 12, 18, 23.
earāiχa erreichen 70.
earinnon erinnern 70.
eašt erst 50.
eaštliŋ Erstling 79.
eat Erde 33.
ekk Ecke 60, 84.
ekki(χ) eckig 84.
emma Eimer 101.
end Ende 60.
eŋ euch 18, 19.
ent drüben 79.
essŋ essen 30, 92.
etliχ etlich 30.
e Ehe 48.
ē'l Grossvater 15.
ē'lmā Edelmann 60.
ēd öde 65, 78.
ēm eben 30.
ēs ihr 23.
ēχa Ähre 79, 94.
ēwiχ ewig 48.

f

fā von 36.
fāi fein 47.
fāin, *fōn* fehlen 49, 99.
faŋa fangen 12, 78, 100.
fāind Feind 93.
fām Feim, Schaum 101.
fāl Ferkel 63.
faust Faust 51.
faul faul 51.
fa vor 77.
fab Farbe 45.
fōn fahren 97, 100.
fōm Farben 13.

fōrada fahrender 100.
fōast fährt 92.
fōat Fahrt 97.
fōda Vater 44, 78, 89.
fōin fallen 99.
fōn Faden 12, 91, 101.
fōssŋ fassen 16, 92.
fēda Vetter 89.
fērl Vögel 65.
fēnsta Fenster 31.
fēšpa Vesper 92.
fetsŋ Fetzen 31.
fex ich fechte 28.
fākesŋ vergessen 72.
fākoitŋ vergolden 91.
fākūna vergönnen 39.
fālarā verlangen 100.
fālian verlieren 72.
fānema vernehmen 72.
fāsāma versäumen 59, 68.
fāsēŋ versehen 72.
fāšpreχa versprechen 72.
fāstendinā verständigen 91.
fāštekkā verstecken 72.
fāšwintŋ verschwinden 89.
fateam verderben 72.
fātsatln verzärteln 100.
fātūlinā vertilgen 22.
fawiastrŋ verwüsten 72, 92.
fiā für 18, 67.
fian führen 67, 97, 100.
fiora Führer 97.
fiori vier 79.
fias Füße 67, 92.
fiāst Fürst 66.
fia führst 66, 92.
fia(i)(χ) fertig 62.
fiaχtali(χ) fürchterlich 79.
fiaχtŋ fürchten 66.

fiw^a Fieber 55.
finfi fünf 17, 79.
finstonis Finsternis 79.
findn finden 89, 91.
fiš^a Fischer 78.
flāš Fleisch 56.
flāš Fleiss 92.
flēg Fleck 24, 31, 84.
flērl Flegel 85.
flēxt ich flechte 28.
flēxtn flechten 86.
flia^o fliegen és Fliege 55, 93.
flink flink 93.
flō Floh 52, 86.
flōx flach 93.
flōššn Flasche 92.
fōrl Vogel 77.
fōrlia^o folgen 22.
fōd Feld 32, 99.
fōl^a Fehler 99.
fōn fehlen 49.
fōzn Felsen 61.
fōw^a Felber 32.
framleiχtnam Frohnleichnam 52.
frantsi Franz 79.
frāthof Friedhof 46.
frāind Freund 93.
frav^a Frau 58, 93, 102.
fremdli^o Fremdling 79.
frēš Frösche 65.
fressn fressen 92.
fria^a früh 67.
frid Friede 80.
fridsam friedsam 80.
frōkt fragt 23.
frōn fragen 93, 100.
frum fromm 40.
fruxt Frucht 38.
fu^om Form 35.

fu^ori Furche 22, 41, 86.
fu^ot fort 18, 35.
fu^oda^a Futter 78, 89.
fūš Fuss 57.
fukks Fuchs 38, 86, 92, 94.
fuχtsē, fuχtsē fünfzehn 93.
fuχtsix, fuχtsix fünfzig 93.
fū viel 25, 27, 80, 99.
fūn füllen 66.
fūts Filz 27.

g

garnizō Garnison 45.
gips Gips 85.
gu^on Gulden 85.
gulāš Gulyás 85.

h

ham haben 87.
ham^a Hammer 77.
hanef Hanf 86.
hand Hand 42, 86, 90.
handln handeln 91, 100.
hanwid Honvéd 37.
hanti bitter 16, 77.
hantiš^o Handschuh 15.
hanz Hans 92.
hanzl, hanzi Hans 79, 92.
hā Hahn 86.
hātsn heizen 86, 94.
hāb herb, zornig 62.
hād Heide 56.
hāš heil 56.
hāli(x) heilig 77, 99.
hāirat Heirat 46.
hāiza Häuser 92.
hākl Hacklein 63.
hāksn Bein 63.
hām heim 86, 94.
hāri^o Hering 62.

hās heiss 86, 92, 94.
hässn heissen 92.
hāu hauen 58.
haupt Haupt 58.
haus Haus 51, 92.
ha Haar 53, 94, 98.
hōt hart 45, 86, 97.
hōb halb 94.
hōfta Halfter 99.
hōin halten 86, 89.
hōiz Hals 86, 92.
hōispintl Halsbinde, Krawatte
 14.
hōkka Hacke 44, 83.
hōspa Haspel 92.
hōst hast 23, 43.
hōχ, *hōχi* hoch, hohe 52, 79, 86.
hōzn Hasen 92.
hē her 77.
hēt Herd 91.
hēts Herz 33, 95, 97.
hēan hören 65, 100.
hēana Hühner 67.
hēmad Hemd 79.
hēnd Hände 60.
hēndl Hühnlein 15.
hēra hängen 12, 100.
hērst Hengst 60, 86.
hēt hättest 14.
hēm heben 12, 60, 86, 94.
hēniχ Honig 36, 84.
hēxa höher 98.
hiakst Herbst 62.
hian Hirn 29, 97.
hiaš Hirsch 29, 92.
hiata härter 62.
hiatn hüten 67.
hiats jetzt 20.
hiatzl dem. Matthias 92.

himmə Himmel 16, 79.
hindanis Hindernis 79.
hintə hinter 89.
hintn hinten 26.
hitsn Hitze 78.
hittn Hütte 24, 86.
hōf Hof 34, 93.
hōts Holz 95.
hōkə hocken, sitzen 34.
hōffa helfen 100.
hōtsl Hölzlein 65.
hōd Held 61.
hūd Hut 57.
hūstn husten 15, 92.
hund Hund 86.
hupfa hüpfen 66, 78, 96.
hūf Hilfe és ich helfe 28.
hūlsn Hülse 66.

i

ī ich 19, 23, 28 stb.
iab Erbe
iaksn Achselhöhle 86.
iach ärger 62.
in da hē in der Höhe 86.
is, *iz* ist 12.
īs ich esse 28.
iwa über, übel 77, 79.

j

jamma Jammer 103.
jō ja 53, 103.
jōa Jahr 53, 103.
jōχt Jagd 85.
jēda jeder 103.
jira jünger 66.
jōχ Joeh 103.
jura jung 12, 103.
juwōln jubeln 41.

k

- kandwoʔat* geantwortet 70.
kants ganz 42.
kanz Gans 85, 92, 100.
kanzl Gänslein 63, 92.
kād^a Gatter 89.
kāist Geist 56, 85.
kām Gaumen 59.
kāx jähe 64, 94.
katn Gerte 62.
kättl Gärtlein 63.
kōm Garbe 13, 87.
kōn Garn 45, 85.
kōsti(χ) garstig 92.
kōtn Garten 45, 78.
kōwat gearbeitet 70.
kōlān Galgen 22.
kōkkat geackert 70.
kopp^a Gabel 85, 87.
kōssn Gasse 85, 92.
kōst Gast 43, 85.
kōan gern 33.
kōāstn Gerste 33, 92.
kē gehen, *kē* gehe 18, 48, 77, 85.
kēm geben 30.
kest Gäste 60.
kestan gestern 97.
kfār Gefahr 98.
kāpāi Gebäude 68.
kāpēt Gebet 70.
kāpiān gebühren 67.
kāpliat Geblüt 70.
kāpuat Geburt 70.
kātān^a Gedanke 70.
kātēs Getöse 65, 70.
kaff^a kaufen 59, 93.
kham^a Kammer 101.
khamm^a kann man 11.
khamp^a Kamm 88.
khats geheizt 70.
khan Kohn 52.
khavitāi Kapital 84.
khassə cassa 45.
khavf Kauf 58.
kaufmā Kaufmann 59.
khā kein 55.
khāi^{sa} Kaiser 80.
khāst kannst 100.
khāl dem. Katharin 99.
khätsl Kätzlein 63.
khōab Korb 82, 88.
khōafreitōχ Charfreitag 45.
khōan Karren 97.
khōnan^a Kanone 36.
khōd Kot 52, 82, 102.
khōdra Kater 53.
khōid kalt 90.
khōli Kalk 22, 86.
khōplā Kaplan 45, 84.
khōppm Kappe 12.
khōpōn Kapelle 45.
khōstn Kasten 43.
khōts Katze 43.
kōχl Kachel 43, 82.
khēab Körbe 65.
khēan Kern 33, 82.
khēan kehren 50.
khēastn Kirsche 21.
khēm^a kommen 31, 82, 102.
khēm^m gekommen 70.
khēn^a kennen 78, 100.
khēniχ König 84.
khēnt kennt 31.
khēnst kennst 100.
khēpān plaudern 31.
khēkk keck 102.
khēpf Köpfe 65.

- khesil* Kessel 21.
khēxin Köchin 65, 79.
khēyl Kegel 99.
khēn Kette 89.
khēw^a Käfer 82, 93.
khian kehren, söpörni 103.
khia^{ts}n Kerze 62.
khia^χa Kirche 29.
khia^was Kürbis 88.
khin^a können 82.
khind Kind 82.
khil Kittel 99.
kipfə Kipfel 96.
khopf Kopf 34, 53, 93, 96.
khön Kelle 61.
khöχ Kelch 61.
khutsi kurze 17.
khuy^l Kugel 99.
khū Kuh 57, 82.
khust gehustet 70.
khumpani Kompagnie 37.
khumarōd Kamerad 84.
khumu^{an} Komorn 37, 84.
khux^l Küche 66.
khupf^a Kupfer 96.
ki^{ss}n giessen 55, 85.
ki m^a wos gib mir was 16.
kift Gift 26, 93.
kip ich gebe 28.
kip^{sl} Gipfel 16.
kipp^a Giebel 87.
kipst du gibst 11.
klā klein 56, 99.
klād Kleid 99.
klāⁱ gleich, sofort 46.
klā^χ gleich, ähnlich 99.
klāni kleine 79.
klāsl Gläslein 63.
klāss Geleise 70.
klawm glauben 58.
klōft^a Klafter 53.
klōst^a Kloster 84.
klōχ Klage 44, 85.
klemp^{an} klempern 82.
klettn Klette 82, 91.
klē Klee 48, 99.
kleⁿheit Gelegenheit 70.
klept gelebt 70.
klēsa Gläser 63.
klia^m klieben 55, 82.
klid Glied 99.
klkk Glück 66, 99.
klkli glücklich 86.
klin gelitten 89.
klōkkⁿ Glocke 99.
klōpf^a klopfen 34, 99.
klōts Klotz 82.
klūd Glut 57.
kmād gemäht 70.
kmāt gemeint 70.
kmwⁱ genug 70, 85.
knāk Genick, Nacken 70.
knād genäht 70.
knāsti(χ) genäschig 15.
knaw^a genau 70.
knōmm^a genommen 70.
knop knapp 82.
knē^a Knie 100.
knēχt Knecht 31, 100.
knēd ich knete 28.
knē^l Knödel 65.
knēpf Knöpfe 65.
knitt^l Knittel 66.
knopf Knopf 96, 100.
knōχ^a Knochen 100.
knōw^a Knoblauch 100.
ko^d Gold 85.
kopf^t geopfert 70.

koššŋ Goschen 92.
kōd Gott 34.
kōb gelb 32, 99, *kōw^a* gelber
 102.
kōd Geld 32, 99.
kōzŋ Gelse 61, 99.
krā Krone 52.
krampf Krampf 82.
kranø krank 42.
krants Kranz 42.
krant Kraut 82.
krā krähen 64.
krāb grau 102.
krā^{fa} greifen 46, 78.
krānts Kränze 63.
krantsl Kränzlein 63.
krāø Krägen plur. 63.
krās Kreis 56.
krāw^a grauer 102.
krōf Graf 53.
krōft Kraft 90, 93.
krōpf^a Krapfen 53.
krōtsŋ kratzen 43.
krōs gross 52.
krōs Gras 85.
krōχ^a krachen 86.
krōnts Grenze 31.
krōss^a grösser 98.
krō^{pa} grün 67.
krēt geredet 70.
krōssŋ grüssen 67.
krōχ Krieg 55.
krīm gerieben 70.
krīppm Krippe 87.
krīnd^a Gründe 66.
krīø gering 70.
krōššŋ Groschen 92.
krwⁱ Krug 85.
krw^s Gruss 85.

krūkk^a Krücke 66.
krump krumm 88.
krumppi^{an} Grundbirne 11.
krūn^a geronnen 39.
krund Grund 38, 85, 90, 91.
krūšp^a Kruspel 92.
kšəkəd scheckig, bunt 31, 78.
kšerø geschehen 12, 94.
kšūkk^t geschickt 70.
kšp^{ian} spüren 66, 97.
kšpūn^a gesponnen 39.
kštantŋ gestanden 70.
kšwind^a geschwinder 89.
kšwum^a geschwommen 39.
kšerø gesehen 23.
ksindl Gesindel 89.
ksōn gesotten 89.
kw^{ar}l Gurgel 41.
kwⁱd gut 57.
kiitt es gilt 27, 28.
kwōat gewartet 70.
kwō^d Gewalt 90.
kwōstŋ Quaste 102.
kwēst gewesen 70.
kwīts Gewürz 70.
kwīst gewusst 70.
kwīxt Gewicht 85.
kwōkēist Qualgeist 85.
kwōn Quelle 102.
kwūn^a gewonnen 39.

t

lā Lohn 36, 52, 100.
lampm Lampe 99.
lao lang 99.
land Land 42.
law^d laut 51, 94.
law^{fa} laufen 59.
law^{fpā} Laufbahn 100.

laus Laus 92.
lauχ Lauge 58, 85, 99.
lāb Laib 88, 94.
lād Leid 56.
lāib Leib 88.
lāim Leim 99.
lāimad Leinwand 47.
lāin leiden 91.
lāixt Leiche 21.
lāixt leicht 99.
lām Lehm 101.
lāmpa Lamm 79, 88.
lār leer 98.
lōd Lade 44, 99.
lōkka Lache 83.
lōn laden 12.
lōs los 52 92.
lōssn lassen 53, 92.
lōst Last 44.
lōtn Latte 91.
lōχa lachen 43, 94.
lōχa Lager 85,
lēana lernen 78, 99.
lēara Lehrer 97.
lēararin Lehrerin 79.
lētsn Lefze, Lippe 93.
lēkka lecken 31.
lēzn lösen 65.
lēda Leder 30.
lēffa Löffel 93.
lēm leben 12, 86, 99.
lēn legen 12.
lēs ich lese 28.
lēzn lesen 92.
lēχa Löcher 65.
lēwa Leber 30, 88, 93.
liub lieb 55.
liada Lieder 79, 91.
liaxt Licht 55, 99.

liawa lieber 88.
limma Lümmel 66.
liə liegen 12, 99.
lizi Elisabeth 92.
lizl Elisabeth 92.
lōb Lob 53.
lōden lodern 91.
lokkā locken 34.
lōm loben 12, 34.
lōχ Loch 34, 53, 99.
luft Luft 99.
lukkā Lücke 66, 83.
lūχ Lüge 99.

m

mā Mann 23, 101.
manad Monat 52.
mand Mond 36.
marost Morast 45.
maua Mauer 52.
maus Maus 51, 92.
mā mähen 64.
māi mein 47.
māi Maul 51.
māil Mauerlein 68.
mā'l Mägdlein 25, 63, 89, 99.
māiz Mäuse 92.
māna meinen 19, 56.
māndl Männlein 15.
mārtən martern 45.
māst meinst 23, 100.
māstarin Meisterin 79.
mōab mürbe 66, 78, 88.
mōarinə morgen 22.
mōaχ Mark 45.
mōd Mahd 53.
mōda Mäher 91.
mōin mahlen 99.
mōχa machen 86.

mōn Mohn és Magen 12, 85, 94, 101.

māšpē Mondschein 53.

mōxa mager 85.

moxt Macht 36, 43, 86, 90.

mē^a mehr 50.

męntš Mensch 15, 55, 89, 92.

męxt möchte 65.

mess Messe 30.

mestn messen 21.

mī mich 17, 86.

mī^a mir 18, 29, 101.

mī^d müde 67, 78.

mī^{ts} März 101.

mī^{w^a} mürber 102.

mīsspra^χ Missbrauch 77.

mīšn mischen 101.

mīχl Michael 99.

mō^{da} Mutter 57, 89.

mōttn melden 12, 32.

mō Mehl 32.

mō^{wi} mehlig 102.

muⁿ murren 41.

mukn Mücke 66.

mū Mühle 66.

mūlī Milch

n

nā noch 86, 100.

nam^a Name 42, 101.

nā nähén és nein 64, 100.

nāyl Nelke 62.

nā^χ neu 20.

nāndl dem. Anna 15.

nāriš närrisch 63.

nātsiō Nation 54.

nā^χ^{at} nahe 21.

nō^a Narr 45.

nō^d Naht és Not 52, 100.

nōyl Nagel 44, 99, 100.

nōn Atem 19, 101.

nōn nagen 44, 100.

nōpp^a Nabel 87.

nōšn naschen 43.

nōs nass 44.

nōst Ast 19, 43, 101.

nōtu^a Natur 44.

nōχ nach 43, 53.

nōxt Nacht 36, 43, 86, 90.

nōχp^ašoft Nachbarschaft 77.

nōzn Nase 44, 100.

nēm^a nehmen 31, 78, 100.

nēnn^a nennen 60.

nets Netz 95.

nēd nicht 12.

nēyl Nägel 60.

nēm neben 12, 30.

nēpō Nebel 80.

nest Nest 30, 100.

nest^a Äste 60.

nī^{astn} niesen 15, 55.

nī^χ^t nüchtern 67.

nī^{d^a} nieder 91.

nīks nichts 11.

nīm nehme 28.

nīmpf^a impfen 19.

nīndašt nirgends 21.

nūn^a Nonne 40, 100.

nuss Nuss 100.

nutsn Nutzen 100.

o

oft oft 93.

ōm^a oben 77.

ōlend Elend 61.

ōn Elle 61.

p

pakkł Päcklein 63.

pan bang 12.

- pannø* Bank 42.
pantšn magy. pancsol 15. .
pantl dem. Band 89.
patš 92.
pa^w Bau 51.
pā^w bauen 102.
pa^wa Bauer 87.
pa^wχ Bauch 58.
pa^w bei 19.
pā Bein 56, 100.
pāⁱ Biene és Pein 29, 47,
 100.
pā^warin Bäuerin 68.
pā^wariš bäuerisch 79.
pāⁱssn beissen 92.
pām Baum 11, 59.
pām^a Bäume 68.
pqa Bahre 53.
pqamheatsi(χ) barmherzig 45.
pqan bohren 35, 97.
pqarin^a borgen 22.
pqast bohrst 92.
pqat Bart 45, 90, 97.
pqatei Partei 45.
pōd Bad 44.
pōⁱd bald 44, 91, 99.
pqⁱlin Ball 22.
pokk^a packen 44.
pqpst Papst 45, 54.
potsn Pantoffel 92.
pōχ Bach 44.
pōχ^a backen 43, 86.
pqa Bär, Zuchteber 87, 98.
pqari Berg 22, 87.
pqaštⁿ Borste 92.
pēda Bäder 63.
pēfintⁿ befinden 69.
pēfestin^a befestigen 69.
pēfō Befehl 69.
pēmzl Pinsel 33, 92.
pēndin^a bändigen 91.
pēttn Rosenkranz és beten 31.
pēⁱln betteln 99.
pēs böse 65, 78.
pēⁱln bügeln 85.
pekk Bäcker 60, 84.
pekk Böcke 65.
pessa besser 30, 98.
pēχ Pech 31.
pēzn Besen 87, 92.
paki^assn begiessen 69.
pəklqn beklagen 69.
pəkrōm begraben 69.
pənēm^a benehmen 69.
pəmuⁱssn bemüssen 69.
pənutsn benützen 69.
pfāⁱff^a pfeifen 24, 78, 96.
pfāⁱl^a Pfeiler 96, 99.
pfoff Pfaffe 96.
pfəat Pferd 91.
pfluⁱ Pflug 85.
pfund Pfund 91.
pi^a Bier 55, 87.
pi^an Birne 29.
pi^aø biegen 55.
pi^aštⁿ Bürste ésbürsten 66, 78,
 92.
pi^assn büssen 67.
pi^aχⁱ Büchlein 67.
pi^awal Büblein 88.
piff^a Büffel 24, 66.
pikēan begehren 69.
pikk^a picken 83.
pikk^sn Büchse 24, 94.
pīn (*pī*) bin 18, 19.
pīnkəl Bündel 14.
pīntl Bündel 89.
pīntⁿ binden 12, 89, 91.

pist bist 23.
pitt^a bitter 26, 87.
pittŋ bitten 26.
pland blond 37.
plā^s Blei 46.
plā^m bleiben 46, 87.
plā^l Blättlein 63.
plā^χ bleich 56, 87.
pl^am^al Blümlein 67.
pl^ēaⁿ plerren 50.
plē^da Blätter 63.
plind blind 26, 87, 91.
plind^a blinder 89.
plō^b blau 53, 102.
plō^s bloss 52.
plō^w plagen 12, 85.
plots Platz 43.
plott Zeitung, Blatt 44.
plō^χ Plage 85.
plō^zŋ blasen 53.
plow^a blauer 102.
plū^d Blut 57, 87.
plūs Blouse 41.
pōⁿ Boden 12, 34, 91, 101.
post Post 37.
pō^ts Pelz 61.
pōⁿ bellen 32.
prād breit 25, 56, 90.
praw^χa brauchen 51.
prā^s Preis 46.
prā^l dem. Braten 89, 99.
pr^em^a Bremen 100.
prē^l Brettlein 89.
press Presse 92.
prōⁿ braten 53, 89.
prō^χt Pracht 43, 53.
prō^d Brot 25, 87, 90.
prī^ad^olī(χ) brüderlich 78.
prī^af Brief 55, 93.

prind^l Brunnlein, Quelle 51.
prī^s bring 85.
prī^χ ich breche 28.
profet Prophet 37.
prokk^a Brocken 100.
propst Propst 37.
prō^χ brach 53.
provints Provinz 37.
prū^da Bruder 91.
prūtheⁿ Bruthenne 57.
prukk^a Brücke 66, 83.
prunn Brunnen 38.
pru^χ Bruch 38.
prūⁿ Brille 27.
pš^li^assŋ beschliessen 69.
pš^lō^w beschlagen 69.
pš^lōⁿ bestellen 69.
pu^aš Bursch 41, 92.
pudapest Budapest 33.
pūⁱ Bube 57.
puⁱm Buben 11.
pūⁱzŋ Busen 57.
pukk^a bücken 66.
pumarantš^ŋ Pomeranze 37.
pū^li billig 99.
pütt Bild 24, 27, 91.
pütt^a Bilder 79.

r

ram^a Rahmen 97, 101.
rand Rand 42, 97.
raff^a raufen 59, 93.
ra^wb Raub 58.
ra^wpfan Rauchfang 11.
ra^wpm^ŋ Raupe 97.
ra^wš Rausch 51.
rā^di Rettich 62.
rāⁱ Reihe 46, 86.
rāⁱm reiben 87.

rāit^a Reiter, grobes Sieb 46.
rāissn reissen 97.
rāis šō p̄ reiss schon ab 11.
rāl dem. Rad 63, 89.
rām Raum és Rahm 59,
 97.
rōb Raabe, Győr 44.
rōd Rad 44, 97.
rōd rot 52.
rōχ roh 20, 52.
rōχ^a Rachen 86.
rēam Riemen 55.
rēan Röhre 65.
regieruø Regierung 80.
rēnst rennst 100.
rēn^a rennen 59.
rēstn rösten 65.
rēχn^a rechnen 31.
rēxt recht 31, 90.
rē Reh 48.
rēan weinen 50.
rēd^a Räder 63.
rēkk Röcke 65.
rēkk^a recken 60, 83.
rēw^a regnen 78.
riafa rufen 67.
riān rühren 67, 97, 100.
riyl Riegel 25, 99.
riøl dem. Ring 97.
rippm Rippe 87.
rokk Rock 34.
rost Rost 97.
rōs Ross 92.
ruim Rübe 97.
rukka rücken 83.
rukŋ Rücken 66.
rund rund 38, 97.
rupfa rupfen 78.

saf Seife 56. s
sand Sand 42.
sam^a Same 53.
sau Sau 92.
savnīyl Igel 19.
saw^a sauber 51.
sāi Säule 68.
sāi Seil 56, 92.
sāi sein 47.
sāin Seide, seiden 91.
sāits ihr seid 23.
sām Saum 59.
spariø^a sorgen 22.
sōaχ Sorge 35.
sōdōt Soldat 54.
sōim Salbe 92.
sōl Sattel 4, 99.
sōø sagen 12, 92.
sēø sehen 12, 94.
sēøst Sense 21.
seksi sechs 79, 92.
setsn setzen 60.
sī sie 17.
sī sich 86.
sian sieden 91.
sia^ari schmerzhaft 77.
sia^ass süß 67, 92.
sīyl Siegel 85, 92.
sind Sünde 66.
sio sing 85.
sitli(χ) sittlich 80.
sitsn sitzen 16, 95.
sixl Sichel 99.
sō Seele 49.
sōlikheit Seligkeit 16.
sōχ^a selchen 82.
sōw^a selber 32, 88.

sū Sohn 40.
sūiχ^a suchen 57.
sum^a Sommer 40, 78, 92.
sun Sonne 40, 92.
sun^{al}, *sin^{al}* Söhnlein 66.
sunst sonst 40.
süw^a Silber 27, 88.

š

šā^a schauen 58, 102.
šam^a schämen 101.
šamhoft schamhaft 77.
šand Schande 42.
šāiχ scheu 20.
šār Schere 98.
šof scharf 45, 93.
šoft schafft 90.
šots Schatz 43.
šoxtl Schachtel 86, 99.
šō schon 11, 92.
šōn Schatten 89.
šəw^{al} Scherblein 88.
šəppⁿ klirren 31.
šē schön 11, 92.
šēni schöne 79.
šepf Schöpfe 65.
šepfa schöpfen 92.
šifa schärfer 62.
šiam schieben 55.
šia^{ssn} schießen 55.
šicχ scheu, schreckhaft 20.
šindl Schindel 89.
šintⁿ schinden 89.
šipp^a dem. Schub 87.
šlāi^f schleifen 78.
šlāfri schläfrig 64.
šloff^a schlafen 53.
šlox^t Schlacht 86.

šlekk^a schlecken 31.
šlēxt schlecht 31, 86, 92.
šlēχ^a Schlehe 48.
šlē Schläge 63.
šlēyl Schlegel 85.
šli^{assn} schliessen 55.
šlimm schlimm 26, 92.
šmi^{ast} schmierst 92.
šnāi^{da} Schneider 91.
šmittⁿ Schmiede 24, 91.
šnāipt schneit 102.
šno^{ppn} schnappen 12. \

šnē Schnee 48.
šnekk Schnecke 31.
šnāi^a Schnitter 89.
šnu^a Schnur, Schwiegertoch-
 ter 41.
šoⁱ Schule 57.
šoⁱn Schulden 91.
šopf Schopf 92.
šof Schaf 53, 93.
šō scheel 99.
špāipt speit 102.
špēg Speck 25, 31, 84.
špi^ayl Spiegel 55, 99.
špoⁱn Spule 57.
špottⁿ spotten 91.
špots Spatz 43.
špu^a Spur 41.
šrāⁱ schreien 92.
šrāⁱ m^a schreib mir 16.
šrāⁱm schreiben 12.
šrāipt schreibst 11.
šrōd Schrot 52.
šrekk^a schrecken 60.
štar^a Stange 42.
štab Staub 58, 88.
štaff^a Staffel 80.
stā Stein 56, 92, 100.

štād still, langsam 64.
štāiχ Steig 92.
štām Stämme 63.
štātsiḡ Station 54.
štqak stark 45.
štē stehen 48.
štōyl Stahl 80.
štēd steht 18.
štēts steht 23.
štekka stecken 24, 78, 100.
štean Stern 33.
štīak^a stärker 62.
štīatsn stürzen 92.
štīkl Stücklein 66, 99.
štīwal Stieflein 16.
štōi Stuhl 57.
štōn stellen 61.
štrāχ Streich 92.
štrīyl Striegel 85.
štūats Sturz 41.
štukk Stück 66.
štū ich stehle 28.
štū Stiel 99.
šui Schuh 57.
šupfa Schuppen 96.
šūtt Schild és er schilt 27, 28,
 91.
šwāf Schweif 56.
šwāi Schwein 47.
šwār schwer 64, 98.
šwātsn schwätzen 64.
šwāχarin Schwägerin 64.
šwēw^a Schwefel 30, 93.
šwqats schwarz 45, 95.
šwqatsi schwarze 79.
šwqχ schwach 43.
šwōχ^a Schwager 53, 85.
šwīari(χ) schwierig 77.
šwīats^a schwärzer 62.

t

tampf Dampf 91.
tani weg, hinweg 77.
tansə Dank 42.
tants Tanz 42, 89.
tawb Tau 58.
tawən dauern 51, 91.
tawf Taufe 59.
tawft getauft 70.
tawš Tausch 51.
tawšnd tausend 89.
tā getan 70.
tāχ^a Dächer 63.
tāi dein 47.
tawla Teller 99.
tātti rēn deutlich reden 86.
tawš deutsch 91.
tāmisch dämisch 91.
tō da 12, 18, 23, 53.
tq^a Tor 89, 98.
tqaf Dorf 35, 93.
tqam Darm 91.
tqan Dorn 35.
topfa tapfer 89.
tqšn Tasche 43, 89, 92.
tqxt^a Tochter 36, 86, 89.
tōd Tod 52.
tōfa Tafel 89.
tōχ Tag és Dach 44, 89, 91, 93.
tōχlā Taglohn 16.
tqxt^a Tochter 36, 86.
tqwq^aχ Tagwerk 16.
tq^a der 23.
tqab derb 91.
tqafa dürfen és Dörfer 65, 93.
tqariš taub 79.
tqnstu den du 23.
tēd gedehnt 70.

tēn^a dehnen 91, 100.
tēndln tändeln 100.
tēst dehnt 100.
tē die 17, 23.
tērl Tiegel 30.
tekk^a decken 60, 91.
tēs das 23.
tēstu die du 23.
tafō davon 71.
takerø dagegen 71.
tākhennt erkannt 71.
tālēm erleben 15, 71.
tālōø erlogen 71.
tonēm daneben 71.
təpp^am^a erbarmen 71.
təšlōø erschlagen 15, 71.
tətrōø ertragen 15, 71.
tətsōn erzählen 15.
tətsöt erzählt 71.
təwə^atŋ erwarten 71.
tj^a Tür és dürr 66, 67.
tj^ab Dieb 55.
tj^an Dirn 23.
tj^aø Ding 26, 85.
tin dünn 66.
tistlj Distel 26.
tis Tisch 89.
tišl^a Tischler 16, 78.
tī dich 86.
trā^u trauen 89.
traw^a Trauer 51.
travst draussen 21, 77.
trā drehen 64.
trād Getreide 62, 78.
trām treiben 12.
trā^usiχ dreissig 80.
trām Traum 59, 89.
trām^a träumen 68.
trøø tragen 85, 100.

trōχ^a Träger 85.
trōχ^ad^a tragender 100.
trōχt Tracht 36.
trəstŋ trösten 65.
trəf^a treffen 93.
trēn treten 89.
trj^ab trübe 67, 78.
trj^af ich treffe 28.
trōχ Trog 34, 85.
truk^{k^a} drücken 66.
ts^a zu 18.
tsam zusammen 73.
tsar^a Zangen 12.
tsant Zahn 95.
tsā^u Zaun 51.
tsāⁱd Zeit 46.
tsāⁱχnuø Zeichnung 80.
tsāⁱturø, tsāⁱtiø Zeitung 80.
tsām Zaum 59, 95.
tsān ziehen, zerren 55.
tsāø zeigen 56.
tsāχ zähe 64, 94.
tsə^an Zorn 35.
tsə^an zahlen 95, 99.
tsə^apf^a Zapfen 43, 95.
tsənt Zähne 63, 95.
tsəχ^a Zehe 48, 95.
tsəg^a Zecker 84.
tsē^l Zettel 95.
tsərāⁱssŋ zerreißen 76.
tsəšlōø zerschlagen 76.
tsj^a Zier 55.
tsj^arl Ziegel 55.
tsj^aø ziehen 55.
tsj^ad^an zittern 95.
tsj^arl Zügel 66.
tsintŋ zünden 66, 89.
tsøø gezogen 70.
tsruk zurück 24, 66, 73.

tsun^a Zunge 38.
tsupfa zupfen 78.
tsūχ Zug 85.
tsü Ziel 27, 99.
tswantsiχ zwanzig 80, 84.
tswəri Zwerg 33.
tswid^a zuwieder 73, 91.
tswiliⁿ Zwilling 99.
tu du 11.
tuⁿ Turm 41, 97.
tu^ašt Durst 91, 92.
tu^at dort 35.
tu^atⁿ Torte 35.
tu^aritsuχ Durchzug 86.
tūd^a Dotter 36.
tūiχ Tuch 89.
tumhə^a Domherr 37.
tumm dumm 91.
tunⁿ donnern 36, 91.
tunkl dunkel 77.
tunn^a Donner 40.
tutš, tutšⁿ 92.

u

u^a Uhr 98.
u^aγl Orgel 35.
u^alaub Urlaub 97.
u^aröttⁿ Ureltern 71.
u^asəχ Ursache 71.
u^ašpruⁿ Ursprung 71.
u^atāⁱ Urteil 71.
u^atⁿ Orden 35.
um^a umher, herum 12.
umi umhin 12, 101.
ummēγli(χ) unmöglich 75.
umpə^a unpaar 11.
umḡendi(χ) unbändig 75.
unnḡdi(χ) unnötig 75.
unt unten 79.

untsāⁱdⁱ unzeitig 75.
unz uns 18.
üliⁿ Lilie 22.

w

wan^a wohnen 36.
wand Wand 42.
wandⁿ wandern 100.
wand^ast wanderst 92.
wassri wässrig 16.
watsⁿ Warze 63.
wād Weide 56.
wāⁱ Weib 88.
wāⁱ Wein 11, 47, 100, 102.
wāⁱχ^a weihen 12.
wāⁱd weit 90.
wāⁱksl Weichsel 46.
wāⁱs weiss 102.
wass weiss 23.
wātsⁿ Ohrfeige 92.
wāwal dem. Wabe és Barbara 88.
wə^a wahr 53.
wə^am warm 45, 102.
wə^ast warst 92.
wə^at warte 35.
wə^at Wort 97.
wə^atⁿ warten 45.
wəⁱd Wald 91, 99.
wə^kksⁿ wachsen 86, 92.
wəⁿ Wagen 78, 100.
wə^s was 23.
wə^ss^a Wasser 43.
wḡst wohnst 100.
wəšⁿ wachsen 43.
wḡχ Wage 25, 53.
wəχtl Wachtel 86.
wəχtⁿ wachen 21, 43, 86.
wə^afa werfen 93.

węari Werg 22, 33.
węastu wer du 23.
węot Wert 33.
węksl Wechsel 77, 86.
węnstu wenn du 23.
wē weh 48.
wēni wenig 48.
wekk^a wecken 78.
wes Wäsche 60.
wetsn wetzen 95.
wēχ Weg 11, 85.
wēχwāⁱsa Wegweiser 77.
wēzn Wesen 92.
wi^a wie 18, 23.
wi^an wehren 62, 103.
wiast wirst 92.
wiatšoft Wirtschaft 77.

wind Wind 90.
wint^a Winter 78, 89, 102.
wintšn wünschen 15, 66, 92.
wissast wüsstest 14.
wissn wissen 102.
wišpən wispeln 92.
wō wo 18, 23, 53.
wöff^a Wölfe 65.
wōd Welt 25, 32, 99.
wōn wählen és Welle 32.
wōχ welch 61.
wu^am Wurm 101.
wušt Wurst 41.
wund^a Wunder 38.
wuntn Wunde 38.
wuppm Wuppe 12, 87.
wūd wild 27.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Bevezetés	8
A hangok képzése	6
1. A magánhangzók	6
2. Mássalhangzók	7
Liquidák	7
Nazálisok	8
Zörejhangok	8
Spiránsok	9
Labiálisok	10
Hehezet	10
Affrikáták	10
Asszimiláció	11
Disszimiláció	11
Mássalhangzóbetoldás	11
Absorptio	12
Átmeneti hangok	12
A tőszótagok mennyisége és a hangsúly	13
A hangok történeti fejlődése	15
I. A vokálizmus	15
A) A hangsúlyos szótagok magánhangzói	15
1. Rövid magánhangzók	15
2. Hosszú magánhangzók	19
3. Diftongusok	21
Az Umlaut	23
B) A hangsúlytalan szótagok magánhangzói	25
1. Praefixumok	25
2. Szóközépi és szóvégi hangsúlytalan magánhangzók	27
II. A konzonantizmus	29
1. Zörejhangok	29
2. Zöngehangok	35
Nyelvjárásunk helye a bajor nyelvjárások között	39
Nyelvjárási szövegek	42
A zirciek foglalkozása	42
A Wenker-féle 40 mondat	44
Gyermekversek	46
Közmondások	47
Irodalom	48
Szójegyzék	50

